

Təsisçi: Azərbaycan İlahiyyat İnstitutu

Avqust, 2019-cu il / № 09

Prezident İlham Əliyev Qurban bayramı münasibətilə Azərbaycan xalqını təbrik edib

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev müqəddəs Qurban bayramı münasibətilə Azərbaycan xalqını və dünyyanın müxtəlif gusələrində yaşayış bütün soydaşlarını təbrik edib.

AZƏRTAC xəbər verir ki, dövlətimizin başçısı təbrikində Qurban bayramının Allahın bəşəriyyət üçün hidayət yolu seçdiyi İslamin əsas bayramlarından biri kimi özündə mənəvi birliyi, həmrəyliyi, xeyirxahlığı və döyümlüyü ehtiva edərək, insanın ən çətin məqamlarda düzgün mövqe seçmək və

ülvi amallar uğrunda hər cür fədakarlığa hazır olmaq qüdrətini əks etdiriyini vurğulayır.

Təbrikdə deyilir: "Tərrixən İslama və onun müttəqqi ənənələrinə bağlı olan xalqımız əsrlər boyu bu dəyərləri yaşatmış və ölkəmiz İslam sivilizasiyasının mədəni mərkəzlərindən birine çevrilmişdir. Azərbaycanda bütün dini bayramlar, o cümlədən Qurban mərasimləri hər il böyük təntənə və yüksək əhval-ruhiyyə ilə keçirilir. Bu günlər dövlətimizin tərəqqisi, xalqımızın rifahi və əmin-amanlığı üçün dualar

edilir, xeyriyyəçilik işləri görülür, şəhidlərimizin nurlu xatirəsi ehtiramla yad olunur. Ümidvaram ki, bütün xeyirxah niyyətləriniz, dua və dilekləriniz gerçəkləşəcək, Uca Yaradanın mərhəməti heç zaman xalqımızın üstündən əskik olmayıacaqdır.

Qurban bayramı münasibətilə hər kəsə səmimi təbriklərini çatdırıran Prezident İlham Əliyev qurbanların Allah tərəfindən qəbul olunmasını arzulayır, bu mübarək bayramın ailələrə səadət, süfrələrə xeyir-bərəkət gətirməsini dileyir.

Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyeva Qurban bayramı münasibətilə Azərbaycan xalqını təbrik edib

Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyeva Qurban bayramı münasibətilə Azərbaycan xalqını təbrik edib.

AZƏRTAC xəbər verir ki, Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyevanın rəsmi "Instagram" səhifəsində edilən paylaşımında deyilir:

"Əziz həmvətənlər!

Qurban bayramı münasibətilə sizləri ürəkdən təbrik edirəm. İnsانsevərlik, xeyirxahlıq, paylaşımaq, mərhəmət hisslerinin rəmzi olan bu müqəddəs gündə xalqımıza cansağlığı, xoş güzəran, əmin-amanlıq, tükənməyən sevgi arzu edirəm. Allah duasızınızı qəbul etsin!"

A.H.Paşazadənin "Heydər Əliyev" ordeni ilə təltif edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 23-cü bəndini rəhbər tutaraq qərara alıram:

Azərbaycan Respublikasında dövlət-din münasibətlərinin formallaşması, milli həmrəyliyin və mənəvi-əxlaqi dəyərlərin bərqərar olması sahəsində xüsusi xidmətlərinə görə Şeyxüislam Allahşükür Paşazadə "Heydər Əliyev" ordeni ilə təltif edilsin.

İLHAM ƏLİYEV

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 26 avqust 2019-cu il.

Şeyxüislam Allahşükür Paşazadəyə

Hörmətli Şeyx həzrətləri,

Sizi anadan olmağınızın 70, şeyxüislamlıq fəaliyyətinizin 40 illiyi münasibətilə səmimi qəlbdən təbrik edirəm.

Xalqımızın yaşamış olduğu təleyüklü hadisələr zamanı Siz həm dini rəhbər, həm də ictimai xadim kimi həmişə yüksək vətənpərvərlik və əsl vətəndaş mövqeyi nümayiş etdirmisiniz. Azərbaycan həqiqətlərinin, xüsusi Ermənistan - Azərbaycan Dağılıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı ədalətli mövqeyimizin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması sahəsində səmərəli xidmətlər göstərmisiniz.

Siz bütün həyatınız boyu cəmiyyətdə yüksək əxlaqi dəyərlərin və milli həmrəyliyin bərqərar olması yolunda əzmələ çalışmış, xalqımızın mənəvi sərvətlərinin qorunub saxlanması istiqamətində uğurlu fəaliyyət göstərmişsiniz. Şeyxüislamlıq fəaliyyətiniz dövründə bir sıra ilkərlər imza atmışınız. Xüsusi möqəddəs kitabımız Quran-Kərimin tərcüməsinin təşkil olunması və nəşr edilməsi, Aşura mərasimləri zamanı qanvermə aksiyalarının keçirilməsi, ölkəmizdə vəhdət namazı ənənəsinin dirçəldilməsi məhz Sizin adınızla bağlıdır. Azərbaycanda nümunəvi dövlət-din münasibətlərinin formallaşmasına verdiyiniz töhfələr də danılmazdır.

Sizin fəaliyyətinizdə təkcə Azərbaycanın deyil, həm də dini lideri olduğunuz bütün Qafqaz müsəlmanlarının problem və qayğılarının beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması mühüm yer tutur. Siz daim müsəlman həmrəyliyi prinsiplərindən çıxış edərək İslam dünyasında tərəfdilən qanlı hadisələrə öz etirazınızı bildirmiş, möqəddəs ziyarətgahların, qədim tarixi abidələrin mühafizə olunması üçün beynəlxalq təşkilatlar və böyük dövlətlər qarşısında məsələ qaldırmış, dünyada sülhə və əmin-amanlıqla nail olunması istiqamətində ardıcıl fəaliyyət göstərmişsiniz.

Müxtəlif konfessiyaların liderləri arasında böyük nüfuzlu malik şəxs kimi Siz bir çox beynəlxalq dini qurum və mərkəzlərin rəhbərliyində təmsil olunur, sivilizasiyalara rəsi və mədəniyyətlərə rəsədi diaЛОQUN dərinləşməsinə sanballı töhfələr verirsiniz.

Hörmətli Şeyx həzrətləri,

Bu əlamətdar gündə Sizə uzun ömür, möhkəm cansağlığı, nəcib və şərəflə fəaliyyətinizdə yeni-yeni uğurlar arzulayıram.

İLHAM ƏLİYEV

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 26 avqust 2019-cu il.

Ermənistan-Azərbaycan Dağılıq Qarabağ münaqişəsinə elmi-tarixi və fəlsəfi müstəvidə baxış

Akademik Ramiz Mehdiyevin "Ermənistan-Azərbaycan Dağılıq Qarabağ münaqişəsi: problemin mənbələri və nizamlanma perspektivləri" kitabı çapdan çıxb

⇒ Bax: səh. 3

Azərbaycanın tərəqqisine həsr olunmuş ömür

Azərbaycan tarixində düşmənlərə qarşı mübarizədə silahla sarılan, Vətənin toxunulmazlığı uğrunda mücadilədə şəhid olan, "Milli Qəhrəman" adına layiq görülen, dövlət quruculuğunda və onun möhkəmləndirilməsində fədakarcasına çalışan qadınlarımız çox olub.

İran şahını diz çökdürən Tomris, makedoniyalı İsgəndəri dünya malına susamaqda qızayan, qan tökməməyə çağırın Bərdə hakimi Nüşabə; Təbrizin, Xoyun, Naxçıvanın işğaldan azad edilməsində hüner göstərən Mehrican xatın; Şəmsəddin Eldəgizin xanımı, Məmməd Cahan Pəhləvan və Qızıl Arslanın anası Möminə xatın; ilk qadın diplomatımız Sara xatın; Nəbinin Həcəri nəsillərə nümunə olacaq Azərbaycan qadınlarının ümumiləşdirilmiş obrazıdır.

...Böyük Vətən müharibəsi cəbhələrində onların həyat yolunu Leyla Məmmədbəyova, ilk təyyarəçi Sona Nuriyeva, Aliyə Rüstəmbəyova, Gültəkin Əsgərova, Qaratel Hacimuradova və başqa qadın qəhrəmanlarımız davam etdiriblər.

Tarixi şəxsiyyətə əvvərmiş belə qadınlardan biri də xeyirxahlıqları ilə Vətənini dünyaya tanıdan, Azərbaycan salnaməsinə adını qızıl hərflərlə həkk edən, nəcib əməlləri ilə şöhrət qazanan, ictimai-siyasi xadim, həkim, ana, həyat yoldaşı, əsl İNSAN olan Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fonduun və Azərbaycan Mədəniyyət Fonduun prezidenti, UNESCO və İSESKO-nun xoşməramlı səfəri Mehriban xanım Əliyevadır.

Mehriban xanım Əliyeva ziyali ailəsində anadan olub. O, yazıçı, ədəbiyyatşunas, Azərbaycanın Əməkdar elm xadimi, filologiya elmləri doktoru, professor Mir Cəlal Paşayevin və görkəmli jurnalist, pedaqoq, Əməkdar elm xadimi Nəsir İmanquliyevin nəvəsidir.

Atası Arif Paşayev Azərbaycanın görkəmli alimi, pedaqoqu, ictimai xadim, Milli Elmlər Akademiyasının akademiki, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professordur.

Anası Aida İmanquliyeva şərqşünas, ədəbiyyatşunas, tənqidçi, tərcüməçi, filologiya elmləri doktoru, professordur. Aida İmanquliyeva Azərbaycanda ərəb ədəbiyyatı üzrə ilk elmlər doktoru, ilk professor - qadındır. "Ot kökü üstündə bitər", - deyiblər. Bu baxımdan, Mehriban xanım da ailə ənənələrini ləyaqətlə davam etdirib.

Ötən əsrin bütün mürəkkəbliklərinə baxmayaraq, Mehriban xanımın öz ideallarına, mənəvi dəyərlərə, milli ənənələrə sadıq qalan Azərbaycan ziyanlılarının əhatəsində böyümesi onun bir şəxsiyyət kimi formallaşmasına, ailə dəyərlərinə sadıq olmasına mühüm təsir göstərib. Sonradan onun milli ənənələrə bağlı olan digər bir ziyali azərbaycanlı ailəsinə gəlin köçməsi, Ümummilli Lider Heydər Əliyev və tibb elmləri doktoru, akademik Zərifə xanım Əliyevanın gəlini olması bu keyfiyyətlərin daha da dərin kök atmasına təsir edib. Məhz bunun nəticəsidir ki, o, gənc yaşlarından Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında, dövlət quruculuğu prosesində iştirak edib, xalq üçün əhəmiyyətli layihələrə və ilkələrə imza atıb.

Mehriban Əliyevanın təşəbbüsü ilə 1995-ci ildə Azərbaycan Mədəniyyət Fondu təsis olunub. 2004-cü ildə Ümummilli Liderin adını və əməllərini yaşadan Heydər Əliyev Fonduuna rəhbərlik edir. Azərbaycan Respublikası

nın Birinci vitse-prezidenti, Milli Məclisin deputati, UNESCO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiridir.

Heydər Əliyev Fondu Ulu Öndərin xatirəsinə Azərbaycan xalqının ehtiramını ifade etmək, onun zəngin mənəvi irlərini öyrənmək və gələcək nəsillərə çatdırmaq, Ümummilli Liderin AZƏRBAYCANÇILIQ fəlsəfəsinin Vətənimiz üçün əhəmiyyətini vurgulamaq, milli dövlətçilik ideyalarını gənc nəslə aşılamaq məqsədi ilə yaradılıb. Qısasək, Fonduun məqsədi Heydər Əliyevin Azərbaycanın sosial-iqtisadi, mədəni tərəqqisi, sivil dünya birliyinə inteqrasiyası, Azərbaycan xalqının maddi rifahının yaxşılaşdırılması namına müyyəyenləşdiridi, işləyib-hazırladığı siyasetin öyrənilməsinə, təbliğina və bu ideyaların həyata keçirilməsinə dəstək verməkdir. Azərbaycanın tərəqqisinə xidmət edən genişməyiş proqram və layihələrin reallaşmasına kömək etmək, elm, təhsil, mədəniyyət, səhiyyə, idman, ekoloji sahələrə aid proqram və layihələr hazırlayıb həyata keçirmək Fonduun müyyəyen etdiyi prioritətlərindən.

Cəmiyyətdə bərabər təhsil imkanlarının yaradılması, gənc nəslin yüksək biliklərə yiyələnməsi, sağlam ruhda böyüməsi, ümumilikdə, təhsil sisteminin inkişaf etdirilməsi məqsədilə Heydər Əliyev Fondu "Uşaq evləri və internat məktəblərinin inkişafı" Proqramını, "Yeniləşən Azərbaycana yeni məktəb" və "Təhsilə dəstək" layihələrini icra edir. Bu günə kimi 5000-dən çox məktəbin tikilməsi və təmir edilməsi Fondu tərəfindən həyata keçirilib.

Azərbaycanda Fondu dəstəyi ilə Cavad xanın qəbri üzərində məqbərənin ucaldılması; Comərd Qəssabın məzarı və məzarüstü türbəsinin bərpası; Abdulla Şaiqin ev-muzeyinin və onlarca digər mədəniyyət obyektinin, tarixi abidənin bərpa edilərək, yaxud yenidən qurulması qurumun reallaşdırıldığı işlərin yalnız bir hissəsidir.

Fondun xarici ölkələrdə tarixi-mədəniyyət abidələrinin bərpası və yeni mədəniyyət obyektlərinin inşası sahəsində fəaliyyətinə Gürcüstanın Tiflis şəhərində Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətlərinin - Mirzə Şəfi Vazehin, Mirzə Fətəli Axundovun, Həsən bəy Ağayevin və Fətəli xan Xoyskinin qəbiristü abidələrinin yenidən qurulması və xiyabanın salınması; Parisdə Versal Sarayı parkındaki ümuməbəşəri abidələrin; Luvr Muzeyinin; İkinci Dünya müharibəsi zamanı yanmış və dağıdılmış Berlin qəsrinin bərpası; Romanın "Villa Borgeze" parkında Nizami Gəncəvinin abidəsinin ucaldılması;

sının Həstərxan şəhərində - Müqəddəs Vladimir Kilsəsinin qarşısındaki meydanda Knyaz Vladimirin abidəsi ucaldılıb.

Nyu-Yorkda BMT-nin mənzil-qərargahında; Parisdə UNESCO-nun mənzil-qərargahında və Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzində; Moskvada Yəhudî Muzeyi və Tolerantlıq Mərkəzində "Azərbaycan - tolerantlıq məkanı" adlı fotosərgi keçirilib. Sərgidə "Tolerantlığın ünvani - Azərbaycan" layihəsi çərçivəsində ölkəmizə dəfələrlə yaradıcı səfərlər etmiş fotoqraf Reza Deqatinin Azərbaycanda dini tolerantlığı eks etdirən əsərləri öz əksini tapmışdır.

Heydər Əliyev Fondu yerli əhəmiyyətli problemlərin həllində, infrastruktur layihələrin həyata keçirilməsində, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan insanlara kömək göstərilməsində yaxından iştirak edir.

Heydər Əliyev Fondu 2007-ci ildən başlayaraq, hər il dünyanın bir sıra böyük şəhərlərində Xocalı soyqırımı ilə bağlı aksiyalar keçirir. 2013-cü ilin fevralında Parisdə fransız rəssam Reno Baltzinjinin Xocalı faciəsinə həsr etdiyi rəsm əsərlərindən ibarət "Xocalı gecəsi" sərgisinin vernisajı keçirilib.

Fondu təşəbbüsü ilə 2012-ci ilin fevralında Sarayevoda Srebrenitsa və Xocalı soyqırımı qurbanlarının xatirəsinə ucaldılmış abidə açılıb, həmçinin "Sonu olmayan dəhliz" filminin təqdimati keçirilib. Xocalı soyqırımı qurbanlarının xatirəsinin əbədiləşdirilməsi məqsədilə Bakıda Memorial Kompleksin yaradılması layihəsi baş tutub.

Erməni millətçilərinin Azərbaycana qarşı ərazi iddialarını və təcavüz siyasetini dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq, gələcək nəsillərin milli yaddaşını qorumaq və soyqırımı qurbanlarının xatirəsinə əbədiləşdirmək məqsədi ilə 30 dekabr 2009-cu il tarixdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev Quba şəhərində "Soyqırımı Memorial Kompleksi"nin yaradılması haqqında Sərəncam imzalayıb. Kompleks Heydər Əliyev Fondu tərəfindən inşa edilərək, 2013-cü ilin sentyabrında istifadəyə verilib.

Heydər Əliyev Fondu Azərbaycan ədəbiyyatının en gözəl nümunələrinin xarici ölkələrin oxucularına çatdırılmasının eyni zamanda, müxtəlif xalqlara məxsus dəyərlərin dilimizə tərcümə olunub nəşrini də həyata keçirir. 2013-2014-cü illərdə Nizami Gəncəvinin 870 və Məhsəti Gəncəvinin 900 illik yubileyləri münasibətlə Heydər Əliyev Fondu tərəfindən hazırlanmış çoxsaylı nəşrlər işıq üzü görüb.

Ulu Öndər Heydər Əliyev bütöv Azərbaycanın məsuliyyətini öz çıxınlarında daşıyıb, onu bir dövlət və xalqımızı millət olaraq tarixin ağır və sərt sinəqlərindən çıxarıb, müasir Azərbaycan adlandırdığımız müstəqil məməlekəti, onun bugünkü həqiqətlərini, işqli sabahının etibarlı bünövrəsini yaradıb. Bu dahi insanın əməllərini özündən sonra yaşadan, dövləti qoruyan siyasi varisi - Prezident cənab İlham Əliyev və onun xanımı Mehriban Əliyeva bu siyaseti uğurla davam etdirir. Sadalığımız işlər Mehriban xanım Əliyevanın bu gündək gəldiyü işlərin yalnız bir hissəsidir. Qarşıda hələ böyük layihələr durur.

Mehriban xanımı Azərbaycan İlahiyat İnstitutunun kollektivi adın dan təbrik edir, ona səmərəli və Azərbaycanın tərəqqisi naminə fəaliyyətində yeni-yeni böyük uğurlar arzulayırıq!

Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə elmi-tarixi və fəlsəfi müstəvidə baxış

Akademik Ramiz Mehdiyevin “Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi: problemin mənbələri və nizamlanma perspektivləri” kitabı çapdan çıxıb

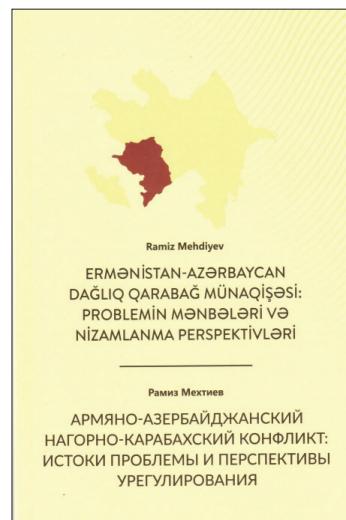
Azərbaycanın müstəqillik illərində yürüdüyü tarazlaşdırılmış xarici siyaset, neft-qaz ehtiyatlarından praqmatik şəkildə istifadə edilməsi, sosial-yönümlü daxili siyaset onu haqlı olaraq bütün dünyada hörmət qazanmış müasir sabit dövlətə çevirib. Lakin Azərbaycan dövlətinin xarici siyasetinin ən mühüm prioriteti olan, keçmiş Sovet İttifaqından miras qalmış Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi hələ de özünən qəti və ədalətli həllini gözləyir.

AZƏRTAC xəbər verir ki, bu fikirlər Azərbaycan Respublikası Prezidenti Administrasiyasının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyevin Azərbaycan və rus dillərində yenice çapdan çıxmış “Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi: problemin mənbələri və nizamlanma perspektivləri” kitabından yer alıb.

Mətbəə tarixi mənbələri asaslanan deyərli nəşr

Akademik Ramiz Mehdiyev yeni əsərində Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin köklərinə nüfuz edərək hadisənin nədən başladığını ən mötbəə mənbələr əsasında, sistemli şəkildə və mərhələlər üzrə təhlil edir. Alimin fikrincə, bu münaqişənin mahiyyətini, səbəblərini və in-diki konyunkturuunu anlamaq üçün onu, ilk növbədə, Rusiya imperiyasının və sovet hakimiyyətinin Cənubi Qafqazda köçürülməsi kontekstində araşdırmaq lazımdır.

Əsərdə I Pyotrın Qafqaza yürüşü və Xəzəryanı sahilərin Rusiyaya birləşdirilməsi, XIX əsrde rus-İran müharibəleri, Türkmençay müqaviləsi və ermənilərin əzəli Azərbaycan torpaqlarına - keçmiş Qarabağ, Naxçıvan və İrəvan xanlıqları ərazisində köçürülməsinin birinci dalğası, habelə Rusiya ilə Osmanlı İmperiyası arasında Adrianopol sülh müqaviləsinin sonra ermənilərin köçürülməsinin ikinci dalğası məntiqi ardıcılıqla diqqətə çatdırılır. Bütün bunları müəllif hadisələrin cərəyan etdiyi dövrün mənbələri, o cümlədən Rusyanın İranda səfiri olmuş Aleksandr Qriboyedovun “Ermənilərin İrandan bizim vilayətlərə köçürülməsi haqqında” (1828) qeydləri, Sergey Qlinkannın “Azərbaycan ermənilərinin Rusiya hüdudlarına köçürülməsinin təsviri və Ermənistannın tarixi dövrlərinin ilkin qisa şəhri” (1831), Qafqaz Arxeografiya Komissiyasının Aktları (1878) və digər mənbələr əsasında təqdim edir. Məsələn, kitabda istinad edilən Nikolay Şavrovun 1911-ci ilə aid qeydlərində aydın olur ki, hələ o zaman Zaqafqaziyada 1 milyon 300 min ermənidən 1 milyon

dan çoxu yerli əhali deyil, Rusiya tərəfindən köçürüülənlər olub. Bu və digər mənbələr regionda ermənilərin yerli müsəlman əhaliyə faiz nisbatının sənii şəkildə dəyişdirildiyini təsdiqləyir. Akademik təzkibedilməz faktları ümumiləşdirərək yazır: “Monofizit erməni kilsəsinin milli dövlət yaratmaq səyləri Rusiya imperiyasının müstəmləkəcilik maraqları ilə üst-üstə düşürdü: Rusiya ermənilərin İrandan və Türkiyədən Cənubi Qafqaza köçürülməsinə və gələcəkdə orada Türkiyə və İranla həmsərhəd olan ayrıca erməni vilayəti yaradılmasına kömək edir və öz növbəsində, ermənilərin üzərinə bu regionda çar Rusiyasının sədəqətli müttəfiqləri, yəni, Rusyanın forpostu olmaq vəzifəsi qoyurdu”.

Çar Rusiyasının ermənipərəst siyasetinin sovet Rusiyası tərəfindən də davam etdirildiyini əsaslandıran akademik Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin sənii şəkildə yaradılması, habelə Zəngəzur, Göycə və Azərbaycanın digər əzəli torpaqlarının Ermənistən tərkibinə qatılmasını, Naxçıvanın anklava əvvələrini buna misal olaraq göstərir. Müəllif, əhemmənin sovet dövlətinin Türkiyə ilə bağlı təşvişində qaynaqlanan fəaliyyətini, Moskvadakı ermənipərəst dairələrin məqsədyönlü fəaliyyətini diqqətə çatdırır: “Gizli deyil ki, erməni əsərinizminin ideoloqları ənənəvi olaraq Türkiyə və Azərbaycana açıq iddialar irəli sürür, Şərqi Anadolunun, Naxçıvanın, Qarabağın və Zəngəzurun vaxtı “dənizdən-dənizə uzanan böyük Ermənistan”ın vilayətləri olduğunu deyirdilər. Sovet hakimiyyəti dövründə ermənilər Zəngəzur ərazisinə özlərinə birləşdirmək və Qarabağ erməniləri üçün muxtarlıyyətə nail olmaq, bununla da gələcəkdə Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılmasının temelini qoymaq imkanı əldə etdilər”.

Akademik Ramiz Mehdiyevin vurğulduğu məqamlardan biri də ermənilərin köçürülməndən aydın olur ki, hələ o zaman Zaqafqaziyada 1 milyon 300 min ermənidən 1 milyon

na şərait yaratdığını təessüflə qeyd edir.

Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ problemi dövlətlərə münaqişə kontekstində

Münaqişənin sonradan SSRİ-nin dağılmasında katalizatorlardan birinə çevrildiyi fikri ilə razılaşan müəllif problemi, əhemmənin dövlətlərə münaqişə kontekstində araşdıraraq yazır: “Bu münaqişə beynəlxalq problem, regional və dünya miqyaslı müxtələf aktorların və onların manafelərinin toqquşduğu nöqtəyə çevrilək-la bərabər, həm də qarşidurma vəziyyətindəki tərəflərə təsir və təzyiq mexanizmi oldu”.

Kitabda problemin nizamlanmasının hüquqi əsası olan və bu gün de hüquqi qüvvəsinə saxlayan beynəlxalq sənədlər nəzərdən keçirilir. Məsələn, SSRİ dağılandan sonra Azərbaycanın beynəlxalq sərhədləri (digər müttəfiq respublikaların sərhədləri kimi) dünya birliyi tərəfindən “uti possidetis juris” prinsipi əsasında, yəni, müstəqillik əldə edildiyi anda mövcud olan keçmiş inzibati sərhədlər əvvəlindən tanındı. Bu müddəə Müstəqil Dövlətlər Birliyinin yaradılması haqqında 1991-ci il 8 dekabr tarixli Sazişdə də öz əksini tapdı. Saziş dekabrin 21-də Azərbaycan və Ermenistan da daxil olmaqla, on bir keçmiş müttəfiq respublika tərəfindən Alma-Atada imzalanmış protokol ilə təsdiqlənib. Müəllif buna misal olaraq bir sıra beynəlxalq təşkilatların, o cümlədən ATƏT-in, BMT-nin Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyən qərar və qətnamələrini xatırladır.

Bununla yanaşı, əsərdə Ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra Azərbaycanın yürüdüyü uğurlu xarici siyaset, o cümlədən Budapeşt, Lissabon samitlərində münaqişənin həlli istiqamətində irəliləyişlər də diqqətə çatdırılır. Eyni zamanda, Qərb dövlətlərinin ikili standartları problemin həllinə mane olan amillərdən biri kimi göstərilir və konkret faktlarla əsaslandırılır.

Ermənistan fürsəti oldun verərək sülhü uduzub

Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanma perspektivləri barədə fikir yürüdən müəllif problemin həll edilməməsinin Ermənistana mənfi təsirlərinə dair yeni misallar gətirir. Məsələn, sabiq prezident Levon Ter-Petrosyanın “Müharibə, yoxsa sülh: düşünmək vaxtıdır” məqaləsindən götürülen tezislər bu gün də aktuallığını saxlayır. Yaxud “BE Berlin Economics GmbH” konsalting şirkətinin Berlin qərargahının

bu ilin əvvəllerində apardığı “Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanmasının Ermənistana və Azərbaycana iqtisadi təsiri” adlı araşdırımda sülhün qonşu dövlət üçün faydalı göstərilir.

Eləcə də siyasi kontekstdə, qondarma “ikinci erməni dövləti”nin beynəlxalq miqyasda tanınması haqqında məsələnin heç vaxt praktik müstəvidə qoymadığını bildirən akademik Ramiz Mehdiyev Ermənistənən baş naziri N.Paşinyanın danişqıslar formatını birtərəfli qaydada dəyişdirmək cəhdinin beynəlxalq vasitəcılər tərəfindən rədd edildiyini və martın 29-da Vyanada iki dövlətin rəhbərlərinin görüşünün formatının dəyişmədiyini vurğulayır. Həmçinin Prezident İlham Əliyevin görüşdən sonra TASS agentliyinə müsahibəsində səsləndirdiyi bu fikri xatırladır: “Danışqıların formatı dəyişilməz qalıb. Danışqılar uzun illər olduğu kimi, Ermənistən ilə Azərbaycan arasında aparılır”.

Akademik yazır: “Bütün bu illər ərzində erməni cəmiyyəti döyüş meydandasında qazanılan “qələbə”ni tezliklə diplomatik sahədə möhkəmləndirmək ümidi ilə yaşayır. Lakin Ermənistən rəhbərliyi bir məsələni başa düşə bilməyib ki, qonşu dövlətə təcavüz etməklə, onun ərazisini işğal etməklə, etnik təmizləmələr aparmaqla, şəhər və kəndlərini viran qoymaqla, Ermənistən, əslinde, qalib gəlməyib, uduzub! O, bu qədər fürsəti əldən verərək, sülhü uduzub. Bunu başa düşmək üçün bugünkü Azərbaycanı Ermənistənla müqayisə etmək, onların sosial-iqtisadi inkişafında fərq qıymətləndirmək kifayətdir və bu fərq ildən ilə daha da artacaq”.

Əsərdə Dağlıq Qarabağda Ermənistən tərəfindən qurulmuş işgalçi rejimin cinayətkar mahiyyəti bir çox mənbələrə, o cümlədən britaniyalı Harold Keyin “Narko-Qarabağ” kitabına istinadla açılıb göstərilir.

Amerikalı ilahiyyatçı Ceyms Friman Klarkin (1810-1888) bir çoxlarına yaxşı tanış olan “Siyasətçi növbəti seçkilər haqqında düşünən insandır, halbuki, dövlət xadimi galəsek nəsillər haqqında düşünür!” sözlerini xatırladan akademik Ramiz Mehdiyev vurgulayır ki, münaqişə ədalətli şəkildə nizamlanmayana qədər Ermənistən sosial-iqtisadi həyatında əsaslı dəyişikliklər baş verməyəcək.

Akademik Ramiz Mehdiyevin yeni kitabı Ermənistən-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin mənbələri və nizamlanma perspektivləri barədə aydın və bitkin təsəvvür yaradır. Problemin mahiyyətini ictimaiyyətə, xüsusən rusilli oxuculara çatdırmaq baxımından böyük əhəmiyyətə malik olan bu əsər politoloji tədqiqatlar, siyasi araşdırımlar üçün də mötbəə mənbədir.

Bakıda "Şeyxüllislam Allahşükür Paşazadə 70 - Mənəviyyata həsr olunmuş ömür" adlı konfrans keçirilib

Avqustun 22-də Qafqaz Müselmanları İdarəsinin (QMİ) sədri Şeyxüllislam Allahşükür Paşazadənin 70 illik yubileyi münasibətilə "Şeyxüllislam Allahşükür Paşazadə 70 - Mənəviyyata həsr olunmuş ömür" adlı konfrans keçirilib.

AZERTAC xəbər verir ki, Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin (DQİDK) təşkilatçılığı ilə keçirilən tədbirdə çıxış

edən Komitənin sədri Mübariz Qurbanlı Şeyxüllislam Allahşükür Paşazadənin həyat və fəaliyyətdən danışın.

Sonra "REAL" televiziyanının hazırladığı sənədlili film nümayiş olunub.

Azərbaycan Prezidentinin ictimai-siyasi məsələlər üzrə köməkçisi Əli Həsənov Allahşükür Paşazadəni nüfuzlu ictimai xadim kimi səciyyələndirib. Əli Həsənov deyib ki, A.Paşazadə Azərbaycanın mənəvi həyatında özünəməxsus nümunələr yaradıb. Azərbaycan müstəqillik əldə etməzdən əvvəl şeyxüllislamlıq müəyyən çərçivəyə alınmışdı. Dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonra isə şeyxüllislamlıq tamamilə yeni müstəviyə qədəm qoydu. Bu, ilk növbədə, Allahşükür Paşazadənin adı ilə bağlıdır. Azərbaycan müstəqilliyinin ilk illərindən böyük dövlətlərin marağında idi. A.Paşazadə həmin

illərdə məsuliyyəti öz üzərinə götürdü və mənəvi birliyin möhkəmləndirilməsində əhəmiyyətli rol oynadı. O, Azərbaycanda millimənəvi birlik modelini ya-

radıb. Onun bu istiqamətdəki xidmətləri ulu öndərimiz Heydər Əliyev tərəfindən xüsusi qiymətləndirilib.

QMİ sədrinin ölkəmizdəki dini konfessiyalar arasında münasibətlərin yüksək səviyyədə qorunub sax-

lanılmasında da birbaşa rol oynadığını bildirən Prezidentin köməkçisi qeyd edib ki, sade insanlar bu nümunəni görüb digər dinlərin nümayəndlərinə hörmət və ehtiramla yanaşırlar. İslam dini müdrik dindir. Onu xurafatdan uzaqlaşdırıb düzgün təqdim edilməsi də Şeyxüllislam Allahşükür Paşazadənin xidmətidir. O, çətin zamanda xalqın qarşısına çıxaraq prinsipial mövqe ortaya qoyub. Bu gün bütün dünyada böyük

hörmətə malik olan A.Paşazadə Azərbaycandakı tolerant mühiti beynəlxalq aləmdə tanıdır.

1993-cü ildə o, bütün insanları Ulu Öndərin etrafında birləşməyə çağırıldı. Bu da onun vətəndaşlıq mövqeyinin göstəricisidir. Azərbaycan dövləti onun fəaliyyətini layiqincə qiymətləndirib. Ulu öndər Heydər Əliyev və Prezident İlham Əliyev çıxışlarında A.Paşazadənin xidmətləri ni dəfələrlə qeyd ediblər.

Azərbaycan Ağsaqqallar Şurasının sədri, Milli Məclisin deputati Fəttah Heydərov bugünkü tədbirin çox əlamətdar olduğunu bildirərək qeyd edib ki, Allahşükür Paşazadənin 40 illik şeyxüllislamlıq fəaliyyəti dövründə xalqımız, dövlətimiz qarşısında böyük xidmətləri var. O, hələ 30 yaşında olarkən Şeyx se-

cilmişdi. Həmin vaxt Naxçıvanda məscidlər tikildi. O, hər zaman Ulu Öndərin yanında idi. Ulu Öndərimizin müstəqil Azərbaycana rəhbərliyə başlamasından sonra ölkəmizdə hər sahədə tərəqqi başladı. Şeyxüllislam A.Paşazadə bu işə daim öz dəstəyini göstərib.

Azərbaycan Yaziçilər Birliyinin sədri (AYB), Xalq yazıçısı Anar A.Paşazadənin Azərbaycan tərixinde ən gənc Şeyxüllislam olduğunu vurgulayıb. Bu gün isə Azərbaycanın tolerantlıq modelinin dünyaya tanıtılmasında əvəzsiz rol oynayır.

Milli Məclisin ictimai birliklər və dini qurumlar komitəsinin sədri Siyavuş Novruzov A.Paşazadənin ictimai-siyasi xadim və diplomat olduğunu bildirərək deyib: "Xalqımızın çətin günlərində Azərbaycanda iki nəfər xalqın qarşısına çıxdı, Qorbaçovu ittiham etdi - ulu öndər Heydər Əliyev və Şeyxüllislam Allahşükür Paşazadə. Ölkəmizdə dini münasibətləri çox düzgün tənzimləyən Şeyxüllislam A.Paşazadə

dünyada böyük hörmətə malikdir. Bütün cərəyanların nümayəndəleri Vəhdət

namazlarında iştirak edirlər. Bu isə ölkəmizdəki müxtəlif dini cərəyanlara mənsub insanların vahid mərkəzdə birləşdiriyini göstərir. Bu gün Azərbaycan beynəlxalq dini tədbirlərin keçirildiyi mərkəzə çevrilib".

Azərbaycan Respublikası Prezidenti Administrasiyasının millətlərarası mü-

nasibətlər, multikulturalizm və dini məsələlər şöbəsinin müdürü Etibar Nəcəfov çıxışında bildirib ki, Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi multikulturalizm siyasetinin əsasını dinlərəsi münasibətlərin qarşılıqlı hörmət əsasında qurulması təşkil edir. Bu siyasetin reallaşmasına QMİ sədri də öz töhfəsini verir. A.Paşazadənin həyat və fəaliyyətdən səhbat açan E.Necəfov qeyd edib ki, o, nəinki Azərbaycanda və Qafqazda, eyni zaman-

da, bütün dünyada böyük nüfuz sahibidir. Ulu Öndər onun xidmətlərindən danışarkən demişdi: "Əgər Allahşükür Paşazadə bütün Qafqazın Şeyxidirsə, biz bununla fəxr etməliyik.

Milli Məclis sədrinin birinci müavini, parlamentin müdafiə, təhlükəsizlik və korrupsiya ilə mübarizə komitesinin sədri Ziyafət Əsgərov bildirib ki, Azərbaycanda vətəndaş həmrəyliyinin möhkəmləndirilməsində Allahşükür Paşazadənin şəxsiyyəti çox böyük rol oynayib.

İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının Baş katibi Yusif bin Əhməd əl-Useymin Şeyxüllislam Allahşükür Paşazadəni təkcə Azərbaycan üçün deyil, bütün İslam dünyası üçün əvəzolunmaz, dahi şəxsiyyət kimi dəyərləndirib. Qeyd edib ki, A.Paşazadə dahiliyin səsidi, İslam dünyasının ona böyük ehtiyacı var.

Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Hicran Hüseynova vurğulayıb ki, o, bütün Qafqazda dini həmrəyliyin bərqərar olmasına əvəzsiz rola malidir.

Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının Parlament Məclisinin Baş katibi Asəf Hacıyev Şeyxüllislam Allahşükür Paşazadə ilə bağlı xatirələrini bölüşüb.

Rus Pravoslav Kilsəsinin Bakı və Azərbaycan Yeparxiyasının arxiyepiskopu Aleksandr İşein, Azərbaycan Dağ Yəhudiləri Dini İcmasının sədri Melih Yevdayev və Qafqaz Müselmanları İdarəsi sədrinin birinci müavini, müfti Hacı Salman Musayev çıxışlarında ölkəmizdə dini münasibətdən, multi-kultural və tolerant mühitdən məmənunluqlarını ifadə ediblər.

Sonra Şeyxüllislam Allahşükür Paşazadə çıxış edərək bütün xoş sözlərə görə təşəkkürünü bildirib. O, Azərbaycanda İslam dininin sovet dövründəki çətin vəziyyətdən danışaraq bildirib ki, xalqımız gizli də olsa, öz imanını yaşadıb. Ulu öndər Heydər Əliyev hələ o dövrde İslamin inkişafı üçün işlər görür, bu sahədə mütəxəssislərin yetişdirilməsi istiqamətdən fəaliyyət göstərirdi.

"Ulu Öndər çox imanlı şəxsiyyət idi. Bu gün Azərbaycanın tolerant ölkə kimi tanınmasının əsasını Ümummilli Lider qoyub. Hazırda isə bu işi Prezident İlham Əliyev uğurla davam etdirir. Bu gün İslamin təbliği və tanıtılması üçün hər cür şərait var. Dövlətimiz bu işə xüsuslu dəstək göstərir", - deyə Allahşükür Paşazadə qeyd edib.

Tədbir ziyaflətlə davam edib.

Şeyxüllislam - 70

"Azərbaycanın dini rəhbəri bizim müsəlman dinimizi nəinki Azərbaycanda, bütün Qafqazda təmsil edən ən yüksək vəzifəli şəxsdir. Əgər Azərbaycanın dini rəhbəri bütün Qafqaz müsəlmanlarının Şeyxüllislamı adını alırsa, demək, bu, bizim üçün böyük iftixar hissidir."

Heydər Əliyev,
Ümummilli Lider

A zərbaycan Res-publikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev "Şeyxüllislam Allahşükür Paşa-zadənin anadan olmasının 70, şeyxüllislamlıq fəaliyyətinin 40 illik yubileyinin qeyd edilməsi haqqında" Sərəncam imzalayıb.

Sərəncamda deyilir ki, Şeyxüllislam Allahşükür Paşa-zadə bütün həyatı boyu cəmiyyətde mənəvi-əxllaqi dəyərlərin və milli həmrəyliyin bərqərar olunması yolunda səmərəli fəaliyyət göstərmiş, yaxın tarixi keçmişdə xalqımızın yaşamış olduğu taleyüklü hadisələr zamanı həm dini rəhbər, həm də ictimai xadim kimi yüksək vətənperverlik və əsl vətəndaş mövqeyi nümayiş etdirmişdir. O, ölkəmizdə beynəlxalq hüquq normalarına və müterəqqi tarixi ənənələrə əsaslanan dövlət-din münasibətlərinin formallaşması, Azərbaycan

həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması və təbliği sahəsində səmərəli xidmətlər göstərməkdədir.

Şeyx həzrətlərinin bu gün Azərbaycanda bütün dünyaya örnek göstəriləcək tolerant və multikultural mühitin yaradılması, ölkəmizin regionda mənəvi mərkəz olaraq qəbul edilməsi, müqaddəs dini-nizm İslamın gözəl ənənələrinin bütün Qafqaz bölgəsində qorunub-saxlanılması və möhkəmləndirilməsində böyük rolu vardır. Onun rəhbərlik etdiyi Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin dinlərarası və dövlətlərarası münasibətlərin tənzimlənməsində, Azərbaycan tolerantlığının və multikulturalizminin dünyada təbliğində müstəsna xidmətləri vardır. Bu məqsədlə, dünyanın bir çox ölkələrində silsile tədbirlər keçirilmişdir.

Keçən əsrin 80-90-ci illərində dünyada mürəkkəb ictimai-siyasi proseslərin

getdiyi bir dövrə, Azərbaycan xalqının azadlıq uğrunda mübarizəsi, müstəqil dövlətçiliyimin bərqərar edilməsi, eyni zamanda, dövlət-din və konfessiyalararası münasibətlərin tənzimlənməsi və dini-mənəvi sabitliyin qorunub-saxlanılması, beynəlxalq dini təşkilatlarda, nüfuzlu elmi-dini mərkəzlərdə ölkəmizin layiqincə təmsil olunması, habelə Azərbaycan həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırılmasında Şeyxin rəhbərlik etdiyi qurumun müstəsna xidmətləti olmuşdur.

Qafqazın müsəlman əhalisinin dini rəhbəri Azərbaycanı dəfələrlə beynəlxalq səviyyəli tədbirlə-

rin ünvanına çevirib. Şeyxüllislam "Müasirlik və dini-mənəvi dəyərlər", "Allahın lütfü, xalqın xilaskarı", Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ilə birgə "Qloballaşma və İslam", "Qloballaşan dünyada islam", "Tolerantlıq örnəyi - Azərbaycan", "İslamda döyünlülük" mövzularında beynəlxalq konfransların birbaşa təşəbbüskarı və təşkilatçısı olub.

Şeyxüllislam A.Paşazadə mükəmməl dini və dünyəvi təhsil alıb. Onun ilahiyyat və tarixə aid "Qafqazda İslam", "İslamda ümmət və şüubilik", "Quranın təfsiri və tərcümə tarixi" monoqrafiyaları, "Quranı-Kərimin ilahi hökmələri və öyrənilməsi", "Milli münasibət-

lər və din", "İslamda şəhidlik", "Quranı-Kərimin ecazkarlığı", "Quranı-Kərimdə insan təbiəti" mövzularında əsərləri və məqalələri elmi ictimaiyyətin istifadəsindədir.

Şeyxüllislam A.Paşazadə həzrətlərinin əldə etdiyi nailiyyətlərlə, iştirak etdiyi saysız-hesabsız beynəlxalq konfranslarla, sammitlərlə, bu yerlərdə etdiyi çıxışlarla bağlı yazılışı çox mövzu var. Sevincdirici haldır ki, ömrünün 70 ilində qazandığı ölkə və dünyamiyyaslı nailiyyətlər çoxdur.

Hörmətli Şeyx həzrətləri, 70 yaşınızı tamam olmasınız münasibətlə Sizi Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunun kollektivi adından səmimi-qəlbən təbrik edir, cansağlığı, uzun ömr və şəxsi həyatınızda yeni-yeni uğurlar arzulayırıq. Vətən qarşısında xidmətlərinizi, milli-mənəvi dəyərlərinizin qorunması, dünyada sülhün bərqərar olması, dillərarası dialoqun gücləndirilməsi, xalqların məhrəban, əməkdaşlıq şəraitində yaşamasının təbliği istiqamətində fəaliyyətinizi bundan sonra da müvəffəqiyyətlə davam etdirməyinizi Ulu Tanrıdan diləyirik.

"Müasir ərəb ifadələrində dil xətalarının əsas səbəbləri" mövzusunda seminar

27-28 avqust 2019-cu il tarixdə Sultan Qabus Universiteti Ədəbiyyat və humanitar fənlər fakültəsi Ərəb dili və ədəbiyyatı bölüməsinin müəllimi dr. İhsan Sadiq Məhəmməd Əlləvətinin təqdimatında "Müasir ərəb ifadələrində dil xətalarının əsas səbəbləri" mövzusunda seminar təşkil olunub.

Seminari giriş sözü ilə açan Aİİ Dillər və ictimai fənlər kafedrasının müdürü İlkin Əlimuradov önce ali tədris müəssisəsinin fəaliyyəti haqqında məlumat verib. Alim qeyd edib ki, İnstytutda ərəb ölkələri tarixinin, coğrafiyasının, mədəniyyətinin tədrisi ilə birgə Ərəb dilinin mükəmməl şəkildə öyrədilməsi də nəzərdə tutulub. İlkin Əlimuradov müasir dövrə Ərəb dilinə artan maraqlan, ərəb dili müte-xəssisləri və müəllimlərinin üzərinə düşən məsuliyyətdən bəhs edib.

Sonra Sultan Qabus Universiteti Ədəbiyyat və humanitar fənlər fakültəsi Ərəb dili və ədəbiyyatı bölüməsinin müəllimi dr. İhsan Sadiq Məhəmməd Əlləvəti "Müasir ərəb ifadələrində dil xətalarının əsas sə-

bəbələri" mövzusunda məruzə edib. O, Ərəb dilinin zənginliyi haqqında məlumat verib, müasir ərəb ədəbi dili ilə dialektlər arasındakı fərqlər və ixtilaflardan danışıb.

Qeyd edək ki, Ərəb dili söz ehtiyatına görə, dünyanın böyük dillərindən hesab edilir. Canlı dillər arasında ən uzunmürlü, ardıcıl olaraq 15 əsr ərzində davamlı şəkildə üstün mövqeyini qoruyub-saxlayıb. Hazırda bu dili öyrənən

səxslər müasir Ərəb dilindən istifadə edərək, İslamdan əvvəlki dövrə aid, eyni zamanda, İslam elmləri ilə bağlı mətnləri oxuya bilərlər.

Seminarın ikinci günü Aİİ Dillər və ictimai fənlər kafedrasının müdürü İlkin Əlimuradov mövzunun aktuallığına diqqət çəkərək, iştirakçılara təşəkkürünü bildirib. Qeyd edib ki, ali təhsil müəssisəsi tədrislə yanaşı, elmi konfransların,

seminarların, "dəyirmi masa"ların da təşkilində maraqlıdır.

Dr. İhsan Sadiq Məhəmməd Əlləvəti "Müasir ərəb ifadələrində dil xətalarının əsas səbəbləri" mövzusunda çıxış üdib. Müasir ərəb ədəbi dili ilə dialektlər arasındaki fərqlər və ixtilaflardan bəhs edib. Qeyd edib ki, dialektlər bir-birindən və ədəbi dildən ciddi şəkildə fərqlənir. Bu səbəbdən, müxtəlif ərəb ölkələri xalqlarının bir-birini anlamaması, həmçinin müvafiq həzırlığı olmayan ərəblərin çox zaman ədəbi dili başa düşməməsi adı hal hesab edilir.

Ərəbünsələr alım bildirib ki, ədəbi dillə danışq dilindəki fərqlər, əsasən, xarici sözlərin leksikologiyaya daxil olmasına görə baş verir. Mərəzəçi grammatik fərqliliklərdən bəhs edərək, bəzi fonetik dəyişikliklər barədə danışıb, mövzuna dair nümunələr götərib.

İki gün davam edən seminarda ərəbünsələr, şərqşünaslar və mövzunu ilə maraqlanan digər şəxslər iştirak ediblər.

Seminar maraqlı müzakirələrlə yekunlaşıb.

“Tələbələrimizə öz övladlarımız kimi yanaşırıq”

Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunun rektoru Ceyhun Məmmədovun AZERTAC-a müsahibəsi

- Hazırda ali təhsil müəssisələri-nə qəbul prosesi davam edir. Azərbaycan İlahiyyat İnstitutuna iki ixtisas üzrə qəbul aparılır. Bu qəbuldan gözləntiləriniz nələrdür?

- Azərbaycan İlahiyyat İnstitutu hazırda yeni tədris ilinə hazırlaşır. Qeyd etdiyiniz kimi, təhsil müəssisəsinə qəbul iki ixtisas üzrə - Dinşünaslıq və İslamsünaslıq istiqamətlərində aparılır. İslamsünaslıq ixtisasına qəbul olunmaq istəyənlər həm də müsahibədən keçməlidirlər.

Bildiyiniz kimi, İslamsünaslıq ixtisasına qəbul edilənlərin məscidlərdə din xadimi, Dinşünaslıq ixtisasına qəbul olunanların isə dövlət orqanlarında və ali dini təhsil müəssisələrində fəaliyyət göstərmələri nəzərdə tutulur.

- Tədris ili boyunca Azərbaycan İlahiyyat İnstitutu ölkəmizin bölgələrinə çoxsaylı səfərlər təşkil etdi. Səfərlərdə məqsəd nə idi?

- Respublikanın bəzi bölgələrində yerləşən orta məktəblərin yuxarı sinif sağırdları üçün maarifləndirici xarakterli məlumatlandırma tədbirləri keçirməkdə məqsədimiz 2019-2020-ci tədris ili üzrə İnstituta sadəcə gənclərin cəlb olunmasıdır. Bu günədək Lənkəran, Gəncə, Bərdə, Ağstafa, Qazax, Qəbələ, Quba, Zaqatala, Şirvan, Biləsuvar, Mingəçevir və İsləmli rayonlarında institutumuzda tələbələr üçün yaradılan şəraitlə bağlı məlumatlar verdik.

Tələbələr institutu bitirdikdən sonra, təhsillərini dünyanın aparıcı ölkələrinin qabaqcıl universitetlərində davam etdirmək imkanına malikdirlər.

Respublikanın müxtəlif rayon və şəhərlərinə səfərlərin məqsədi ölkəmizin bütün bölgələrindən potensiallı gənclərin qəbulunu həyata keçirməkdir. Həmçinin institutumuz yeni yarandığı üçün onun təbliğini həyata keçirməye çalışırıq.

Digar səfərlərimizin məqsədi isə tələbələrimizin dünyagörüşünün zənginləşdirilməsi, ölkəmizdəki tarixidini abidələrlə yaxından tanışlığı, multikultural və tolerant mühitin canlı şahidi olmaları idi.

Cocuq Mərcanlı, Qəbələ, Şamaxı, Quba rayonlarına səfərlərdə tələbələrimiz qədim mədəniyyətimizlə, zəngin mənəviyyatımızla yaxından tanış oldular. Milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanması və gənc nəsilərə çatdırılması olduqca mühüm məsələdir. Azərbaycan İlahiyyat İnstitutu gənclərimizin vətənpərvər ruhda tərbiyə olunması üçün belə səfərləri zaman-zaman təşkil edir.

- İnstitutun təbliğ üçün başqa nələr etdiniz?

- Institut yarandığı ilk gündən onun tanıdılması üçün çoxsaylı işlər görüldü. İlk əvvəl ali təhsil müəssisəsinin fəaliyyətinin işıqlandırılması məqsədilə kataloqumuz Azərbaycan, rus və ingilis dillərində nəşr edildi. Bundan əlavə, Ana dilimizdə olmaqla, həmçinin ingilis, ərəb və rus dilərində broşür və bukletlərin çapını

həyata keçirdik. İnstitutumuzun Azərbaycan, rus və ingilis dillərində fəaliyyət göstərən sayti işə başladı. Burada məlumat her gün 3 dildə yenilənilir. Siz buradan ali təhsil müəssisəsi haqqında bütün lazımi məlumatları əldə edə, fəaliyyətimiz haqqında xəbərləri izləyə bilərsiniz.

Onu da qeyd edim ki, bir il ərzində ali təhsil müəssisəsinin tanıdılması istiqamətində kütlevi informasiya vasitələrində - televiziyalarda, informasiya agentliklərində, qəzetlərdə, xəbər portallarında haqqımızda müxtəlif verilişlər və yazılar dərc olundu. Men bununla əlaqədar olaraq bir daha bütün kütlevi informasiya vəstələrinin rəhbərlərinə və kollektivinə təşəkkür edirəm.

- Fəaliyyətiniz tətil zamanı da davam edir. Tələbələriniz Türkiyənin Bursa şəhərində təşkil edilmiş “Yay məktəbi”nə yollanıblar. “Yay məktəbi”nin tələbələrə nə kimi səmərəsi olacaq?

- Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunun 16 qız, 14 oğlan olmaqla, ümumiyyətə, 30 tələbəsi Türkiyənin Bursa şəhərində təşkil olunmuş “Yay məktəbi”nə qatılıb. Biz bu programı Türkiyə Cumhuriyyətinin Təhsil Nazirliyi və Dəyanət İşləri Başqanlığı arasında əldə olunmuş razılaşmaya əsasən təşkil etdik.

Bursada “Yay məktəbi” iki istiqamətdə aparıldı. Dərslər müxtəlif sahələrdə - Ərəb dili, İngilis dili, İsləm elmləri üzrə tədris edilir. Eyni zamanda, müxtəlif ilahiyyatçı alimlərlə görüşlər təşkil olundu. Tələbələrin asudə vaxtlarının düzgün dəyerləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirilib. Bursa şəhərinin tarixi yerlərinə ziyanətlər təşkil olunur. Bir amil də qeyd edim ki, “Yay məktəbi”ndə təkcə İlahiyyat İnstitutunun tələbələri deyil, eləcə də Qazaxıstan və Qırğızıstan respublikalarının İlahiyyat fakültələrindən gələn gənclər də iştirak etdilər. Bu da tələbələrimizin daha dərin dini və dünyəvi biliklərə malik olmaları, mənəvi dünyalarının, dünyagörüşlərinin zənginləşdirilmələri, natiq kimi yetişmələri üçün edildirdi.

Gənclərimiz həm də ölkəmizin tolerant və multikultural mühitini bura da tanıdılar. Ölkəmizdə müxtəlif məscidlərdə, xüsusilə Heydər məscidində qılınan Vəhdət namazı haqqında malumat veriblər. Bu da digər qonaqlar və iştirakçılar tərəfindən məraqla qarşılanıb.

Onu da qeyd edim ki, belə məktəbləri davamlı olaraq təşkil etməyi planlaşdırırıq. Xatırlayırsınızsa, Azərbaycan İlahiyyat İnstitutu “Qış məktəbi” layihəsi təşkil etmişdi ki, bu da tələbələrimizin inkişafına böyük təkan vermişdi.

Belə tədbirlərin, məktəblərin təşkil olunmasında məqsəd tələbələrimizin İsləm və digər dünya dinləri haqqında dərin biliklərə yiyələnmələrini təmin etmək, tərəfsiz və bütün konfessiyalara dözümlülük yanaşan din xadimləri yetişdirməklə yanaşı, intellektual, elmi potensialı, səriştəli və savadlı kadrlar hazırlanıb.

- İlk tədris ilinin nəticələrindən razısanızmı?

kəmli publisist, tənqidçi, tanınmış hüquqşunas və şərqşunas alim Əhməd bəy Ağaoğlunun 150 illik yubileyi ilə əlaqədar konfrans keçirəcəyik. Tədbir 19-20 sentyabr 2019-cu il tarixdə “Türk dünyasının görkəmli ictimai-siyasi xadimi - Əhməd bəy Ağaoğlu” mövzusunda baş tutacaq.

- Təxminən, bir qədər əvvəl təşkilatçılarından biri olduğunuz “Islam Sivilizasiyası Qafqazda” II Beynəlxalq Simpoziumunun nəticələri siz iane etdiniz?

- Azərbaycan İlahiyyat İnstitutu fəaliyyətə başladığı ilk gündən beynəlxalq əlaqələrin qurulmasına xüsusi diqqət verir. Bu əlaqələrin nəticəsi olaraq, “Islam Sivilizasiyası Qafqazda” II Beynəlxalq Simpoziumunu keçirdik. Bilirsiz ki, sözügedən Beynəlxalq Simpoziumun birincisi Ulu Öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1998-ci ildə keçirilib. Ulu Öndər Simpoziumdakı nitqində Qafqazda İslamin yayılması ilə bağlı bir çox məqamlara toxunmuşdur.

Simpoziumun təşkili IRCICA rəhbəri Halit Erenlə görüşümüz əsnasında qərara alındı. Qeyd edim ki, I Beynəlxalq Simpozium da IRCICA-nın təşkilatı dəstəyi ilə baş tutub.

“Islam Sivilizasiyası Qafqazda” II Beynəlxalq Simpoziumu nəinki Azərbaycan, eyni zamanda, bütün region üçün əlamətdar hadisidir. Ümumiyyət, Türkiyə, Rusiya, Gürcüstan, Ukrayna, Qazaxıstan, Özbəkistan, Moldova, ABŞ, Avstraliya, Misir, Səudiyyə Ərəbistanı kimi xarici ölkə universitetlərindən Qafqazda İslam sivilizasiyası mövzusu üzrə çalışan alim, tədqiqatçı və ekspertlərin 12 paneldə 100-dən çox məruzəsi dinlənilib.

Bu məruzələrin tezisləri - Azərbaycan, rus, ingilis dillərində çap olunub. Xaxın zamanda iştirakçıların məqalələri də dərc ediləcək. Güman edirəm, buradaki məqalələrin hər biri gələcəkdə araşdırma mövzusu ola biler.

- Gələcək hədəfləriniz, məqsədləriniz haqqında dinləmək maraqlı olardı...

- Əsas məqsədimiz, hədəfimiz gənclərimizin daha səriştəli, bacarıqlı, yüksək ali dini biliklərə sahib, eyni zamanda, dünyəvi elmlərə dərinden bələd olmalarına lazımi şərait yaratmaqdır. Aparıcı ali dini təhsil müəssisələri ilə əlaqələr qurmağa, onlarla əməkdaşlıq etməyə, gələcəkdə tələbələrimizin təhsillərini dünyanın qabaqcıl ali tədris müəssisələrində davam etdirmələrinə çalışırıq.

Karyera Mərkəzinin açılması gələcək planlarını daxildir. Hazırda bu istiqamətdə işlər gedir. Mərkəz gələcəyin intellektual kapitalının yetişdirilməsində tələbə və məzunların karyeralarının planlaşdırılmasına məsləhət və istiqamət verməklə, onları iş dünyasına hazırlamaq məqsədi daşıyır.

Elmi fəaliyyətimiz haqqında danışsaq, müəllimlərimiz yeni dərs proqramları və dərsliklərin hazırlanması üzərində çalışırlar. Bütün dərsliklərimizin öz mütəxəssislərimiz tərəfindən hazırlanmasını qərara almışdır. Bundan əlavə, qədim əlyazmaların çap olunmasını planlaşdırırıq.

Həmçinin institutun hər ay çap olunan “İlahiyyatçı” qəzeti, ildə iki dəfə dərc edilən “Din araşdırıcıları” jurnalı da mövcuddur.

Gələcəkdə “İlahiyyat nəşrləri” adı altında layihə üzərində tutulur ki, buraya müəllimlərimizin və bu sahədə çalışılan mütəxəssislərin kitablarının, müxtəlif dillərdə tərcümə olunan əsərlərin nəşri daxildir.

- Məzmunlu və ətraflı müsahibə-nizə görə təşəkkür edirik.

- Azərbaycan İlahiyyat İnstitutu, artıq birillik tədris ilini başa vurdu. Ötən bir il ərzində səy göstərdik ki, tələbələr güclü təhsil ala bilsinlər. İlk gündən etibarən, institutun fəaliyyətinin qurulması istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsinə başladıq. Vaxtimızın məhdudluğuna baxmayaraq, sentyabra - tədris ilinin başlanmasına qədər, demək olar, tədrisə aid bir çox məsələləri həll etdik.

Iyun ayından etibarən, institutda təhsil standartlarının müəyyənləşdirilməsi, strukturun təşkili, tələbə qəbulu, ilk tədris ilinə hazırlıq, ali tədris müəssisəsinin tanıdılması istiqamətində ardıcıl və məqsədyönlü işlər gördük.

Üç ay ərzində Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunun mövcud ali təhsil müəssisələri arasında çox fərqli, şəffaf, modern, aydın və sağlam təməli quruldu.

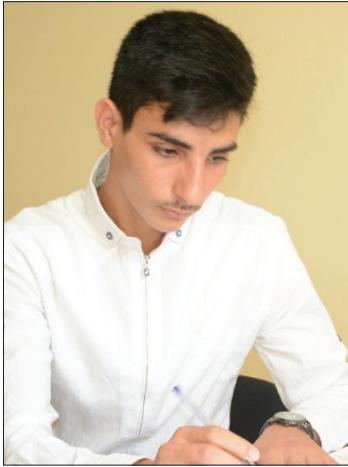
Tələbələrimizin təhsillə bərabər, sosialyönlü layihələrə, maarifləndirme tədbirlərinə cəlb olunmasına başladıq, həmçinin bölgələrimizə səfərlər etdik. Bunların hər biri tələbələrimizin daha dərin dini və dünyəvi biliklərə malik olmaları, mənəvi dünyalarının, dünyagörüşlərinin zənginləşdirilmələri, natiq kimi yetişmələri üçün edildi.

Bir il ərzində tələbələrimizin dünyagörüşündə, nitq qabiliyyətində nə qədər dəyişikliyin şahidi olduq. Dərslərdə, imtahanlarda şəffaflığın qorunması üçün əlimizdən gələni etdik. Tələbələrin tədris olunan fənləri sevməleri, hazırlıqlı olmaları üçün əlimizdən gələni əsirgəmədik.

Azərbaycan İlahiyyat İnstitutu olaraq, tələbələr öz övladlarıdırız ki, onları hər biri bizim gələcəyimizdir.

- Bildiyiniz kimi, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev Əhməd bəy Ağaoğlunun 150 illik yubileyinin qeyd olunmasını təmin etmək məqsədi ilə Sərəncam imzalayıb. Bu Sərəncama əsasən, siz də konfrans keçirəcəksiniz. Konfransın mövzusu və istiqamətləri nələrdir?

- Belə, biz də cənab Prezidentimiz İlham Əliyev imzaladığı Sərəncama əsasən, Azərbaycan ictimai fikrinin böyük nümayəndələrindən biri, gör-

- Özünüz haqqında məlumat verməyinizi istərdik...

- Mən Mirhüseyn Qənbərov Cəlilabad rayon Kazımabad kənd tam orta məktəbini bitirmişəm. Dövlət İmtahan Mərkəzinin təşkil etdiyi III ixtisas qrupu üzrə imtahanda iştirak edərək, Azərbaycan İlahiyyat

AZƏRBAYCAN İLAHİYYAT İNSTITUTUNUN DİNŞÜNASLIQ İXTİSASINA 523 BALLA DAXİL OLAN MİRHÜSEYN QƏNBƏROVLA MÜSAHİBƏNI TƏQDİM EDİRİK

İnstitutuna qəbul olunmuşsam.

- *Qəbul imtahani necə keçdi?*

- Azad, sərbəst, rahat idim, amma hər halda imtahandır, həyecansız ötüşmür. Daha yüksək uğur eldə etmək istəyirdim; qazandığım nəticə də pis deyil. Birinci dəfə imtahanda iştirak edəndə 427 bal toplamışdım. Daha çox çalışdım, ikinci dəfə imtahan verdim və 523 bal topladım.

- *Yüksək nəticə göstərmək üçün nələr etdin?*

- İmtahana ciddi şəkildə hazırlaşdım. Yüksək bal toplamaq arzusunda idim, sosial şəbəkələrdən istifadə etmədim, gəzintilərə, dostlarla görüşlərə az vaxt ayırdım. Çalışmalarımı daha təkmil və sistemli qurdum. Axı, məqsəd uğrunda mübarizə üçün vaxt məhdud idi.

- *Başqa universitetlərə daxil olmaq üçün yetərli balın var idi. Maraqlıdır, niyə məhz Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunu seçdin?..*

- Qeyd edim ki, ilahiyya-

ta böyük marağım var. Bu sahəni daha ətraflı mənim səmək üçün seçimim Azərbaycan İlahiyyat İnstitutu oldu. Valideynlərimin, ailəmin mənə böyük dəstəyi var idi.

İnstitut yaranandan onun fəaliyyətini izləyirdim. Tələbələr üçün yaradılan şərait, pulsuz təhsil, bütün dinlərin tədris edilməsi, üstəgəl, ilahiyyata olan sevgim bu ali təhsil müəssisəsinə olan marağımı artırırdı. Fikrimcə, hər bir ilahiyyatçı bütün dinləri öyrənməli və onların müqayisəsini aparmağı

carmalıdır. Məni Azərbaycan İlahiyyat İnstitutuna götirən də bu arzudur. Əminəm ki, İnstitutda istədiklərimə nail olacağam.

- *Gələcəyə dair planları?*

- Gələcək planlarına gəlincə, uğura nail olmaq, öz sahəmin peşəkarı, kamil mütəxəssis kimi yetişmək istəyirəm. Biliklərimi da-ha da gücləndirmək məqsədilə təhsilimi xaricdə davam etdirməklə bağlı da planlarım var.

- *Müvəffəqiyətlər və uğurlar!*

20 ildən sonra tələbə adını qazanan Günel Aslanova

- Günel xanım, özünüüzü təqdim edərdiniz...

- 1999-cu ildə Masallı şəhər 3 sayılı tam orta məktəbi bitirmişəm. Ailəliyəm, 2 övladım var.

- Necə oldu ki, orta məktəbi bitirəndən uzun zaman sonra ali təhsil almaq qərarına gəldiniz?

- Dini elmi əsaslarla təbliğ etmək, cəhalətə, xurafata qarşı mübarizə aparmaq üçün ali savadlı olmaq uşaqlıq arzum idti. Erkən yaşda atamı və qardaşımı itirdim. Qardaşım könüllü olaraq Qarabağ döyüşlərinə getdi, şəhid oldu. O, çox istəyirdi ki, təhsilimi davam etdirim. Məktəbdə əlaçı olmağıma baxmayaraq, imkansızlıqdan mənim də istəyim olan onun arzusunu yerinə yetirə bilmədim.

Ailə həyatı qurdum. Gələcək həyat yoldaşına əvvəlcədən ali təhsil almaq arzusunda olduğumu bildirdim. Ailə qayğıları, övladlarının təbəyəsi ilə məşğul olmaq məni oxumaqdan məhrum etdi. Həzər zaman fikrimdən daşınmadım. Qismət belə imiş.

- Nə zamandan qəbula həzirlaşmağa başladınız?

- Qeyd etdiyim kimi, orta məktəbi əla qiymətlərlə başa vurdum. İstəyim dini təhsil almaq idi. Keçən il Prezident

İlham Əliyevin Sərəncamı ilə Azərbaycan İlahiyyat İnstitutu yarandı, qərara gəldim ki, hazırlaşım, bu ali təhsil müəssisəsinə qəbul olunum. Doğrudur, keçən il sənədlərimi vermək istədim. Sənəd qəbulunun nə zaman başlayacağından xəbersiz olduğum üçün vaxt ötdü, gecikdim, amma ruhdan düşmədim. Bu il isə 2 aydan da az vaxtda hazırlanaraq DİM-in qəbul imtahanlarında iştirak etdim, 320 bal topladım.

- Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunu seçməkdə məqsədiniz nədir?

- On yaşından Ərəb və fars dillərini öyrənməyə başlamışdım. Elə həmin dövrən "Qurani-Kərim" i oxuyurdum. Arzulayırdım ki, ali dini təhsil alım və dini elmi əsaslarla gənc nəslə öyrədim. Qoy insanlar "İslam dini" deyəndə onu mollalıq, cəhalət kimi başa düşməsin, onun mütərəqqi cəhatlərini dərk etsinlər.

- İnstytut artıq qəbul olunmusunuz. Nə düşünürsünüz?

- Məqsədim İslam dini və digər dinləri daha mükəmməl öyrənmək və insanlara doğru şəkildə çatdırmaqdır. Təhsilimi magistratura və doktorantura səviyyələrində də davam etdirmək istəyirəm.

Tələbə adı alanlar qeydiyyatdan keçdi

Azərbaycan İlahiyyat İnstitutuna (Aİİ) qəbul olunmuş tələbələrin avqustun 15-dən etibarən, qeydiyyat prosesi başlanıb. 2019/2020-ci tədris ilində birinci kurs tələbəsi sayılacaq şəxslər tələb olunan sənədləri İnstituta təqdim edərək qeydiyyatdan keçiblər.

Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunun rektoru, ilahiyyat üzrə fəlsəfə doktoru Ceyhun Məmmədov qəbul prosesini, sənədlərin qeydiyyatının gedisi təzəyib, həmçinin Aİİ nümayəndələri ilə səhəbat etdi. Qəbula gələn valideynlərlə görüşüb, övladlarının tələbə adı qazanması münasibətilə onları təbrik edib, yeni tədris ilində uğurlar arzayıb. Rektor ali təhsil müəssisəsi haqqın-

da məlumat verərək, İnstitutda mövcud olan şəffaf müəllim-tələbə münasibətlərindən, gənclər üçün yaradılan imkanlardan, tədrisin hansı formada təşkilindən bəhs edib.

C.Məmmədov bildirib ki, qeydiyyatdan keçən tələbələrin bir çoxu yüksəkbəlli abituriyentlərdir. Onlar arasında 500-dən artıq balla qəbul olunan gənclərimiz də var. Bu, sevindirici haldır. Onların bu sahəye marağı təqdirəlayıqdır və ümidi edirəm, hər biri sahələrinin peşəkar mütəxəssisi olacaq.

Məlumat üçün bildiririk ki, 2019/2020-ci tədris ili üzrə İnstituta qəbul planı birinci mərhələdən 100 faiz dolub.

2019-2020-ci tədris ili üzrə qəbul planı 100 faiz yerinə yetirildi

Azərbaycan İlahiyyat İnstitutuna 2019-2020-ci tədris ili üzrə qəbul planı 100 faiz yerinə yetirilib.

Ödənişsiz əsaslarla həyata keçirilən qəbulda İslamsünaslıq ixtisası üzrə 36, Dinsünaslıq üzrə 36 nəfər olmaqla 72 abituriyent tələbə adını qazanıb. 2019-2020-ci tədris ili üzrə İslamsünaslıq ixtisasına minimum kecid 200, Dinsünaslıq ixtisasına isə 292 bal olub.

Qeyd edək ki, 2019/2020-ci tədris ilində Azərbaycan İlahiyyat İnstitutuna qəbul olunan abituriyentlərin qeydiyyatı olub. Qeydiyyatdan keçməyən abituriyentlər ixtisasları üzrə təhsil almaqdan imtina edənlərdir.

Sənədlərin qəbulu 2019-cu il avqust ayının 15-dən 27-dək hər gün (şənbə, bazar günləri istisna olmaqla) saat 10:00-dan 17:00-dək Yasamal rayonu Əhməd Cəmil küçəsi, 41A ünvanında (Bakı Dövlət Universitetinin keçmiş İla-

hiyyat fakültəsinin inzibati binası) aparılıb.

Bütün abituriyentlər qeyd olunan tarixlərdə aşağıdakı sənədləri təqdim etməklə, Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunda qeydiyyatdan keçiblər:

1. Tam orta təhsil haqqında sənədin (Attestat) əsli və ya təhsilin əvvəlki mərhələsini bitirdiyi barədə sənədin əslisi (kollec və ya ali təhsil müəssisəsinin 2017-2018-ci tədris ili məzunları üçün həmin təhsil müəssisəsini bitirmələri haqqında Arayış və ya Diploma).

2. Abituriyentin Azərbaycan İlahiyyat İnstitutuna qəbul olunması ilə bağlı DİM-in müsabiqə nəticələri

haqqında çap edilmiş vərəqi (DİM-in saytından çap edilir) (3 nüsxə).

3. Şəxsiyyət Vəsiqəsinin əslisi və surəti (3 nüsxə).

4. İlkin hərbi qeydiyyata alınma haqqında vəsiqənin əslisi və surəti (oğlanlar üçün) - 3 nüsxə.

5. Tibbi (sağlamlıq haqqında) arayış (Forma 086).

6. Fotoşəkil (ağ fonda) 324 ölçüdə - 6 ədəd.

7. Həmçinin qeydiyyat zamani tələbənin iş nömrəsi və şəxsi kabinetin istifadəçi adı (FİN) özündə olub.

Məlumat üçün bildiririk ki, Azərbaycan İlahiyyat İnstitutu 2019-2020-ci tədris ili üzrə tələbə qəbulu həyata keçirib.

Tələbələrimizin Türkiyədə "Yay məktəbi"

Azerbaycan İlahiyat İstitutu, Türkiyə Cumhuriyyətinin Təhsil Nazirliyi və Döyanət İşləri Başqanlığı arasında razılaşmaya əsasən, Türkiyənin Bursa şəhərində tələbələrin "Yay məktəbi" təşkil olunub.

22 iyul 2019-cu il tarixdə başlayan "Yay məktəbi"nin ilk günündə müellimlər Azərbaycan İlahiyat İstitutu, Qazaxistan və Qırğızistandan gəlmis İlahiyyat fakültəsi tələbələrinə uğurlar arzulayıb, onları burada görməkdən məmənnunuqlarını ifadə ediblər. Lazımı şəraitin yaradıldığını, dərslərin peşəkar müəllimlər tərəfindən tədris olunacağına, asudə vaxtin səmərəli dəyərləndirilməsindən ötrü müxtəlif tədbirlərin keçiriləcəyini nəzərə çatdırıblar. Bursa şəhərinin tarixi məkanlarına səfərin, eyni zamanda, Bursa Uludağ Universiteti İlahiyyat fakültəsinə ziyarətin de nəzərdə tutulduğunu bildiriblər.

Məlumat üçün bildiririk ki, "Yay məktəbi"nin təşkilində əsas məqsəd tələbələrin ixtisas biliklərinin və fərdi bacarıqlarının artırılmasıdır. Burada tələbələrə Ərəb və İngilis dilləri, Siyər və "Qurani-Kərim" dərsləri tədris olunacaq.

Qeyd edək ki, Aİİ-nin qarşıya qoymuş olduğu əsas məqsədlərdən biri İslam və digər dünya dinləri haqqında dərin biliklərə yiyələnən, tərəfsiz və bütün konfessiyalara dözümlülükə yanaşan din xadimləri yetişdirilməklə yanaşı, intellektual, elmi potensiallı, səriştəli və savadlı kadrlar hazırlamaqdır. Nəzərə çatdırıq ki, Aİİ dövriyin müxtəlif təhsil məssəsələri ilə əməkdaşlıq elaqələri qurur.

* * *

"Yay məktəbi"nin ikinci günü tələbələrə Təfsir, Pe- daqogika, Qurani-Kərim

fənləri keçirilib. Peşəkar mütəxəssislərin tədris etdiyi dərslər tələbələr tərəfindən maraqla qarşılıqlı. Müəllimlər tələbələrin suallarını cavablandırıb.

Daha sonra tələbələr üçün Bursa şəhər Nilüfer ilçə müftisi Mehmet Öztürkün təqdimatında seminar təşkil olunub. M.Öztürk Türkiyədəki dini durum tənqimmiş dini ibadət ocaqla-

Azərbaycan - Türkiyə dostluq münasibətlərindən bəhs edən müfti azərbaycanlı tələbələri burada görməkdən məmənnun olduğunu bildirib. Müftü Dağılıq Qarabağ məsələsinə toxunaraq, azərbaycanlıları özlərinə qardaş bildiklərini və hər zaman onların yanında olduğunu vurgulayıb.

Mehmet Öztürk Türkiyədə imamların hansı qurum tərəfindən təyin edildiyini, ölkədə nə qədər məscidin mövcud olduğu barədə tələbələrin suallarını cavablandırıb. Bildirib ki, Türkiyədə müftilər və imamlar Döyanət İşləri Başqanlığı tərəfindən təyin edilir.

Qeyd edək ki, "Yay məktəbi"ndə Azərbaycan İlahiyyat İstitutunun tələbələri ilə yanaşı, Qazaxistan və Qırğızistandan gəlmis İlahiyyat fakültəsinin tələbələri də iştirak ediblər.

* * *

"Yay məktəbi"nin növbəti günü tələbələr Birinci Çələbi Sultan Mehmet və Əmir Sultan türbələrini, həmçinin "Panorama 1326 Bursa" Fatih Muzeyini ziyarət ediblər.

Birinci Çələbi Sultan Mehmet Türbəsini ziyarət zamanı tələbələrə tikili haqqında ətraflı məlumat verilib. Türbə İldırım Bəyazidin oğlu Sultan Mehmet Çələbi tərəfindən 1421-ci ildə inşa etdirilib. Bursanın rəmzi kimi qəbul olunan türbədə I Mehmet Çələbi, oğulları Şahzadə Mustafa, Mahmut və Yusif, qızları Səlcuq xatun, Sitti xatun və Aysə xatunun məzarları yerləşir. Tiliçiye, eyni zamanda, "Yaşıl türbə" də deyilir.

XV əsrə aid Əmir Sultan Türbəsini ziyarət zamanı qeyd olunub ki, sözügedən məkan Türkiyədə tənqimmiş dini ibadət ocaqla-

lib ki, dünyanın ən böyük panoramalı muzeyi olan "Panorama 1326 Bursa" fəth gününü 360 dərəcə dairəvi döngədə təsvir edir.

Muzeyin rəsmi açılışı 15 fevral 2019-cu il tarixdə Türkiye Respublikası

nin Prezidenti cənab Rəcəb Tayyib Ərdoğanın iştiraki ilə təşkil olunub.

* * *

"Yay məktəbi"nin dördüncü günü tarixçi-tədqiqatçı professor Muhammed Çelen İslama və digər dünya dinlərində məzhəblerin, eləcə də dini cərəyanların əməle gəlməsi və onların müasir dövrdə təkmilləşmə prosesi haqqında ümumi məlumat verib. Məzhəbleşməni insan fitrəti ilə əlaqələndirən M.Çelen bu amilin insanların həyatında oynadığı roldan və müxtəlif mədəniyyətlərin yaranma səbəblərindən bəhs edib. Bildirib ki, müsəlmanlar məzhəblərə bölünsələr də, dinin təməl prinsiplərində heç zaman ixtilaf etməyib-

səlib.

Aİİ tələbələri "Panorama 1326 Bursa" Fatih Muzeyinə də ekskursiya ediblər. Burada Osmanlı dövründə gələnlərla tanışlıq gənclərdə xüsusi məraqlı yaradıb. Məlumat veri-

mi ibadətlərin fərz olduğu barədə fikir ayrılığı mövcud deyil". M.Çelen ixtilafın dinin təməl prinsipləri xaricində olan fəri məsələlərə aid olduğunu qeyd edib.

Tələbələrin marağına səbəb olan mühazirədə

prof. Muhammed Çelen onların coxsayılı suallarını cavablandırıb.

Həmin gün tələbələr Bursa Uludağ Universitetinin İlahiyyat fakültəsini ziyarət edib, fakültənin kitabxanası, dərs otaqları ilə tanış olublar. Daha sonra fakültənin dekanı professor Bilal Kemikli tələbələrlə görüşüb, azərbaycanlı gəncləri burada görməkdən məmənnun olduğunu nəzərə çatdırıb.

B.Kemikli tələbələrlə müxtəlif mövzularda söhbətlər aparıb, azərbaycanlı alimlərin dünya elminə verdikləri töhfələrdən bəhs edib. Seyid Yəhya Bakuvinin adını xüsusi vurgulayan fakültə dekanı belə dahi şəxsiyyətlərin hər bir gənc üçün nümunə olduğunu bildirib. B.Kemikli tələbələrə tövsiyelərini bildirib: "Yüksəkxitəsli mütəxəssis olmaq istəyirsiniz, öncə Vətəninizin dahi şəxsiyyətlərini yaxşı tanımlasınız".

Görüşdə Azərbaycan İlahiyyat İstitutu ilə Bursa Uludağ Universitetinin İlahiyyat fakültəsi arasında əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulmasından söhbət açılıb. Tərəflər arasında təhsil və elm sahəsində qarşılıqlı münasibət, uzunmüddətli əməkdaşlıq, tədris prosesindəki təcrübələrlə əyani şəkildə tanışlıq olub, bu sahə üzrə mövcud yeniliklərin öyrənilməsi, mədəni əlaqələrin qurulması və möhkəmləndirilməsi haqqında fikir mübadiləsi aparılıb.

⇒ Davamı 9-cu səhifədə

Tələbələrimizin Türkiyədə "Yay məktəbi"

⇒ Əvvəli 8-ci səhifədə

* * *

Tələbələr "Yay məktəbi"nin davamı olaraq, Bursanın İznik əyalətinə səfər ediblər. Ekskursiyada Yeşil Camini, Əşrəfzadə və Aya Sofiya məscidlərini, Abdulvəhab təpəsini, həmçinin Lefke qapısını ziyarət ediblər.

Yeşil Camini ziyarət zamanı tələbələrə bildirilib ki, məscid Çandarlı Xəlil Xeyrəddin Paşanın sifarişinə əsasən, Memar Hacı Musa rərəfindən 1378 - 1391-ci illərdə inşa olunub. Çandarlı Xəlil Xeyrəddin Paşanın vəfatından sonra, tikilinin inşasını onun oğlu Əli Paşa 1391 - 1392-ci illərdə tamamlayıb. Osmanlı memarlığının önməli abidələrindən olan Yeşil Cami təkqübbəli ibadət evidir.

Gənclər daha sonra məşhur türk təsəvvüfcüsü Əşrəf Ruminin oğullarından Əşrəfzadə Abdullah tərəfindən İznikdə inşa olunmuş Əşrəfzadə məscidini ziyarət ediblər. İbadətgah 1469-cu ildə tikilib. Məscidə yunanlar hückum etdikdən sonra, xarabaliğa çevrilmiş ibadət ocağı 1950-ci ildə yenidən bərpa olunub.

Ayasofiya məscidini zi-

him Gürses həyatı gözəlləşdirməyin yolları, problemlərin həlli үsulları haqqında tələbələrə maraqlı söhbət açıb. Qeyd edib ki, dünyani iki fikir - həqiqətlər və düşüncələr idarə edir.

Düşüncələrə fikirlərin və qənaətlərin, həqiqətlərə isə inancların, mədəniyyətlərin və irqi ayriqların daxil olduğunu nəzərə çatdırıb. "Həyatınızı fikirlərinizlə, bacarıqlarınızla dəyişə bilərsiniz. Əgər dayanmadan öz üzərinizdə çalışsanız, istedadlı, savadlı olsanız, həyatınızda çox şeyi dəyişə bilərsiniz", - deyə vurgulayıb.

İnsanın bacarıqlarını nümayiş etdirməsi, yaxud istedadını üzə çıxarması üçün səy göstərməsinin vacib olduğunu vurgulayan

coxsayılı suallarını cavablandırıb.

* * *

Bursa Uludağ Universiteti İlahiyyat fakültəsinin dosenti, Din psixologiyası müəllimi İbrahim Gürses həyatı gözəlləşdirməyin yolları, problemlərin həlli үsulları haqqında tələbələrə maraqlı söhbət açıb. Qeyd edib ki, dünyani iki fikir - həqiqətlər və düşüncələr idarə edir. Düşüncələ-

rə fikirlərin və qənaətlərin, həqiqətlərə isə inancların, mədəniyyətlərin və irqi ayriqların daxil olduğunu nəzərə çatdırıb. "Həyatınızı fikirlərinizlə, bacarıqlarınızla dəyişə bilərsiniz. Əgər dayanmadan öz üzərinizdə çalışsanız, istedadlı, savadlı olsanız, həyatınızda çox şeyi dəyişə bilərsiniz", - deyə vurgulayıb.

İnsanın bacarığını nümayiş etdirməsi, yaxud istedadını üzə çıxarması üçün səy göstərməsinin vacib olduğunu vurgulayan İ.Gürses Allahın bütün in-

dini maarifləndirmə sahəsində nəşrlərin önemini vurgulayıb.

Maraqla qarışılan müəzziplər professor V.Bilgin tələbələrin coxsayılı suallarını cavablandırıb.

21 iyul - 05 avqust 2019-cu il tarixdə "Yay məktəbi" çərçivəsində tələbələrə müxtəlif fənlər tədris olunub. Həmçinin onların dünyagörüşünün zənginləşdirilməsi, polemika qabiliyyətinin artırılması, müxtəlif ölkələrin dini həyatı haqqında məlumatların əldə olunması məqsədi lə fərqli peşə sahiblərinin, tanınmış ilahiyyatçılardan iştirakı ilə seminar və konfranslar təşkil edilib.

Qeyd edək ki, Allı tələbələrin dini biliklərinin zənginləşdirilməsində, müxtəlif ölkələrdə mövcud olan dini həyatın canlı şahidi olması məqsədi ilə tanınmış dünya universitetləri ilə əlaqələrin qurulmasında maraqlıdır. Bu səbəbdən bir sıra ölkələrə səfərlər təşkil edilib. Müxtəlif universitetlər ilə əməkdaşlıq əməkdaşlıq müqavilələri imzalanıb.

Məlumat üçün bildirək ki, hər il nəzərdə tutulan Yay və Qış məktəblərinin gələcəkdə dönyanın tanınmış universitetlərinin ilahiyyat fakültələri ilə birgə həyata keçirilməsi planlaşdırılır.

* * *

"Yay məktəbi"nin tələbələri üçün Bursa Uludağ Universiteti İlahiyyat fa-

yarət zamanı tələbələrə dini müəssisə haqqında ətraflı məlumat verilib. Məbəd əvvəller kilsə kimi fəaliyyət göstərib. Osmanlı dövründə isə məscid kimi müsəlmanların ixtiyarına verilib.

Abdulvəhab təpəsi və Lefke qapısı tarxi məkanları tələbələrin böyük maraşına səbəb olub. Məlumat verilib ki, Bursa Osmanlı tarixinin öməli şəhərlərindən, həmçinin Osmanlı Dövləti yarandığı vaxtlarda isə paytaxt statusu daşıyıb.

* * *

"Yay məktəbi"nin növbəti günü Bursa Uludağ Universiteti İlahiyyat fakültəsinin dosenti, Din psixologiyası müəllimi İbra-

kültəsinin professoru, Din sosiologiyası müəllimi Vejdi Bilgin Türkiyədə keçmişdə və hazırda mövcud olan dini həyat və xidmətlərdən bəhs edib. Dinə zaman-zaman müxtəlif yanşımaların mövcud olduğunu qeyd edən prof. Vejdi Bilgin bu sahədə görülən işlərdən, Dəyanət İsləri Başqanlığının yaradılmasıının əhəmiyyətindən danışır. Hazırda mövcud olan İlahiyyat fakültələri, burada təhsil alan tələbələr haqqında da ətraflı məlumat verib. V.Bilgin, həmçinin

"Yay məktəbi" çərçivəsində tələbələrimiz Türkiyə Respublikası Dəyanət İsləri Başqanlığı Bursa Müftiliyini, Mehrablı məscidini ziyarət edib, eyni zamanda, Uludağ'a ekskursiyaya yollanıblar.

Bursa Müftiliyini ziyarət zamanı tələbələrimizə Dəyanət İsləri Başqanlığı, həmçinin onun yerlərdəki səbəbəri haqqında geniş məlumat verilib. Qurumun yaranma tarixi, vəzifələri və məqsədləri barədə söhbət açılıb. Tələbələrimiz Bursa Müftiliyinin kitabxanası ilə yaxından tanış olublar.

Mehrablı məscidini ziyarət edərkən İbadət evinin 2005-ci ildən istifadəyə vərildiyi diqqətə çatdırılıb. Bursa şəhərinin yeni məscidlərindən olan Mehrablı genişliyi və görünüşü ilə diqqət cəlb edir. Burada, həmçinin "Qurani-Kərim" dərsləri də tədris olunur.

"Yay məktəbi"nin sonuncu günü gənclər Uludağ'a ekskursiya edib, buradan Bursanın görüntüsünü izləyiblər.

İslam elmlərinin inkişafında azərbaycanlı alımların rolü

"Qurani-Kərim", o cümlədən Məhəmməd Peyğəmbərin sünnesi - hadisləri İslam teologiyasının əsasını təşkil edir. Buna görə də müsəlmanlar ilkin dövrlərdə "Qurani-Kərim"i, daha sonra Peyğəmbərin hadislerini öyrənməyə, eləcə də öyrətməyə böyük səy göstərmışlar. Bu sahəni özüna tədqiqat obyekti seçmiş müsəlman alımların yüksək əzmkarlılığı nəticəsində, hədis mövzusuna həsr edilmiş olduqca qiyamətli əsərlər mövcuddur. Həmin əsərlər müasir dövrümüzdə qələmə alınan hədis kitabları üçün mənbə rolunu oynayır.

Hədis tarixindən bəhs edən mənbələrdə hədis ilə bağlı gündən-günə inkişaf edən fəaliyyətin hicri III (miladi IX) əsrədə daha yüksək olduğu bildirilir. Bu dövr hədis tarixinin "Qızıl əsri" adlandırılır. Bir çox görkəmli hədis alımları məhz bu əsrədə yaşmış və İslam dinində "Qurani-Kərim"dən sonra əsas mənbə hesab edilən məşhur əsərlərini ərsəyə gətirmişlər.

İslam dini ilə bağlı elmi fəaliyyətdə ərəblərlə yanaşı, əslən ərəb olmayan müsəlmanların da fəallığı dənilməz faktlardan biridir. Bu fəallıq hədis sahəsində aydın şəkildə müşahidə olunur. Bununla əlaqədar deyə bilərik ki, İslam dini Ərəbistan yarımadasının hüdudlarını aşaraq, çoxsayılı millətlərin ümumi dininə əvvəlmiş və müxtəlif müsəlman xalqları, o cümlədən də azərbaycanlılar ərəbdilli ədəbiyyatın həmdin, həm də başqa sahələrində fəal iştirak etmişlər; məsələn: Azərbaycan filo-soflarından Əbülləsən Behmənyar, Şihabəddin Sührəvərdi, Eynəlkütəbat Miyanecci, Əfzələddin Hünəci, Sircəcəddin Ürməvi; şairlərdən İsmayılb. Yəssar, Musa Şəhavat və Əbüllabbas əl-Əsma; filoloqlarından Əbülfəth əl-Həmədani və Xətib Təbrizi ərəb mədəniyyətinə, elmine və ümumiyyətlə, İslam aləminə böyük töhfələr bəxş etmişlər. Bununla yanaşı, həyat və yaradıcılıqları hədis tarixinin çiçəklənmə dövrüne təsadüf etmiş azərbaycanlı hədis alımlarından Əbüü-Fadl ər-Rəbi ibn Yəhya əl-Üşnani əl-Məraqi əl-Bəsri (v. h. 224 / m. 838), Əbu Əli əl-Hüseyn ibn Səfvan ibn İshaq ibn İbrahim əl-Bərzəi (v. h. 240 / m. 854), Əbu Hamid Əhməd ibn İbrahim əl-Məraqi (h. III / m. IX əsrin sonu h. IV / m. X əsrin əvvəlləri), Əbu Əli Harun ibn Musa əl-Üşnani əl-Həmədani (v. h. 270 / m. 884-ci ildən sonra), Galib ibn Məhəmməd əl-Bərdəi (h. III / m. IX əsr), Əbu Məhəmməd əl-Həsən ibn Əli ibn Malik ibn Əşrəs ibn Abdulla ibn Müncab əl-Üşnani əş-Seybani (v. h. 278 / m. 891), Əbu Əli Əhməd ibn Məhəmməd ibn Bişr ibn Saad əl-Mərəndi (əl-Mərəndi) (v. h. 286 / m. 899), Əhməd ibn Əli əl-Bərdəi (h.

III / m. IX əsr), Əbu Osman Səid ibn Amr ibn Ammar ibn Osman əl-Bərzəi (əl-Bərdəi) əl-Əzdi (v. h. 292 / m. 905), Yusif ibn əl-Hüseyn ət-Təbrizi (v. h. III / m. I X əsr) və digər mühəddisləri (hədis alımlarını) misal göstərə bilərik.

Orta əsərlərdə Azərbaycan ərazisində ilahiyyat elmləri yüksək inkişaf etmişdir. Bu fakt neçə-neçə Azərbaycan sakininin bəzi İslam ölkələrində təsis edilmiş dini elm mərkəzlərinə səfər etmələrinə səbəb olmuşdur. Belə alımlardan biri də öz dəst-xətti, əslub və metodu ilə hədis tarixinin "Qızıl dövrü" adlandırılaraq hicri III (miladi IX) əsrə yenilik getirməyə nail olmuş Əbu Bəkr Əhməd ibn Harun ibn Rəvəh əl-Bərdici əl-Bərzəi ən-Nisaburi əl-Hafiz əl-İmam əl-Hüccə (h. 230/301-m. 845/915) kimi tanınmış azərbaycanlı hədişənəs alındır. O, vaxtılı Kür çayı sahilində Bərdə-Dərbənd (Bab əl-Əhvab) karvan yolunu üstündə mühüm ticarət məntəqəsi olmuş qədim Bərdənin 14-18 fərsəxliyində yerləşən Orta əsr Azərbaycan şəhəri Bərdicidə dünyaya gəlmüşdür.

Azərbaycanlı hədis alımları təhsil almaq məqsədi ilə Azərbaycanı tərk edərək, dini mərkəzlərin təşəkkül taplığı bir sıra ölkələrə səfərlər etməsi ilə bağlı məlumatlarla tez-tez rastlaşdırıq. Əldə etdiyimiz məlumatlardan aydın olur ki, azərbaycanlı mühəddis (hədişənəs) Yaxın Şərqi ölkələrini gəzmiş, Nişapur, Bağdad və Məkkədə yaşaşmışdır. Düşünürük ki, onun adının sonunda "ən-Nisaburi", "əl-Bağdadi" kimi mənsubiyyət bildirən ifadələrin işlədilməsi də məhz bu səbəbdən irəli gəlmişdir. Əl-Bərdicinin hədislə bağlı müraciət etdiyi şəhərlər arasında Beyrut, Dəməşq, Hums, Misir, Hər-

ran, Kufə və s. şəhərlər də mövcuddur. Tarixi mənbələr əl-Bərdicinin təhsil almaq məqsədi ilə çox erkən yaşlarında Azərbaycanı tərk etdiyini bildirir. Bu fakt əz-Zəhəbinin əl-Hakimə istinadən verdiyi məlumatda da öz əksini tapmışdır. Əl-Hakim "Tarix" kitabında əl-Bərdicidən danişaraq belə deyir: "O, Məhəmməd ibn əz-Zuhəlinin yanına gələrək həm faydalansmış, həm də faydalandırılmışdır. O zaman şeyxlərimiz ondan rəvayətlər əldə etmişlər. Əbu Amr əl-Mustəmlinin xətti ilə (yazılmış yazıda) onun Əhməd ibn Harun əl-Bərdicini hicri 255 (m. 869)-ci ilin səfər ayında Məhəmməd ibn Yəhyanın (əz-Zuhəli) məscidində dinlədiyini oxudum. Şeyximiz Əbu Əli əl-Hafiz onu Məkkədə də dinləmişdir. Güman edirəm o, ömrünün sonunadək orada qalmışdır". Azərbaycanlı mühəddisi təqdir edən əl-Hakim sözlərini "Onun dövründə ətraf bölgələrdə yaşamış imamlar arasında seçimlərin daim üzərində durduğu ikinci bir imam tanımır", - deməklə təmamlamışdır.

Yuxarıdakı məlumatda azərbaycanlı mühəddisin hicri 255-ci (m. 869) ildə artıq müəyyən qədər söhrət qazandığı, hətta onun elmində bəhrələnənlərin də mövcud olduğu aydın şəkilde görülür. Əl-Bərdicinin hicri 230-cu ildə (m. 845) dünyaya gəldiyini nəzərə alıqda məlum olur ki, onun məshhurluğu çox genç yaşlarından başlamışdır. İbn əl-Ədim onun barəsində "O, gəzib-dolaşmış məşhur hafizdir", - söyləmişdir.

Tarixin önəm verdiyi şəxsiyyətlərdən biri olan Əhməd ibn Harun əl-Bərdicinin təhsili və həyatı ilə bağlı araşdırılmalarımızı davam etdirərkən, onun iki dəfə İsfahanı ziyarət etdiyini, tələbəlik həyatının bir hissəsinə də orada keçirdiyini və bu bölgənin tanınmış alımlarından faydalandığını müəyyən etdik. Səyərimizə baxmayaraq, azərbaycanlı hədis alımı əl-Bərdicinin təhsilə başladığı tarix, xronoloji olaraq kimlərdən dərsləşməsi onun dəqiq doğum tarixi kimi bizə qaranlıq qaldı. Aidiyyəti mənbələrdə onun elm öyrənmək məqsədi ilə səfərlər etməsi bildirilir və dərs aldığı müəllimlərin adları tarix və ya sıralama nəzərə alınmadan sadalanır.

"Əl-Kəbair" (böyük gü-

f.f.d. İLKİN ƏLİMURADOV,
AİL-nin Dillər və ictimai
fənlər kafedrasının müdürü

nahalar), "Təbəqatül-əsma əl-müfrədə minəs-səhabə vət-tabiin və əshabil-hədis" (səhabə, tabiun və hədisçilərin nadir adlarından bəhs edən təbəqat kitabı), "Mərifətul-müttəsil minəl-hədis vəl-mürsəl vəl-məqtu və bəyanut-türuq əs-səhihə" (müttəsil, mürsəl və məqtu növ hədislərin bilinməsi və doğru rəvayət zəncirinin müəyyən edilməsi), "əl-Mərasil" (mürsəl hədislər), "əl-Fəvaid" (faydalalar) və "əl-Cərh və ət-tədil" (cərh və tədil-hədis rəvilərinin dəyərləndirilməsi) kitablari kimi İslam ilahiyyatının hədis sahəsində kifayət qədər aktual mövzuları əhatə edən əsərlər müəllifi olan Əhməd ibn Harun əl-Bərdici hicrətin 301-ci (m. 914) ilinin ramazan ayında Bağdad şəhərində vəfat etmişdir.

İslam alımları ilahi vəhinyin bəşəriyyətə çatdırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edən iki vasitə - "Qurani-Kərim" və hədis ilə bağlı qiyamətli əsərlər ərsəyə gətirmişlər. Əhməd ibn Harun əl-Bərdici hədis sahəsini özünə tədqiqat obyekti seçmiş və bu istiqamətdəki müstəsnə xidmətləri sayəsində adının əbədiləşməsinə müvəffəq olmuşdur. Çox təəssüf ki, onun elmi zəkasının məhsulu olan bütün əsərləri dövrümüzə qədər gəlib çatmamışdır. Belə ki, onun tarixə məlum olan altı əsərindən yalnız ikisi - həm aktuallığı, həm də orijinallığı ilə seçilən "əl-Kəbair" və "Təbəqatul-əsma əl-müfrədə minəs-səhabə vət-tabiin və əshabil-hədis" adlı əsərləri dövrümüzə qədər gəlib çatmışdır. Diğer dörd əsərə gəlinçə, onlar haqqında məlumatlara yalnız müxtəlif mənbələrdə rast gəlmək mümkündür.

Ərəb dilinin ən əzəmətli abidəsi hesab edilən "Qura-

ni-Kərim" əsrlər boyu ərəb və qeyri-ərəb din alımlarının, filoloqların, dinsünnəslərin tədqiqat obyekti olmuşdur. "Qurani-Kərim" və habelə İslam dininin ana qaynaqlarından hesab edilən hədislə bağlı elmi araşdırılmaları respublikamızda da inkişaf etdirmək zərurəti günbegün artmaqdadır. Bu baxımdan, İslam dini əsaslarından olan hədişin elmi şəkildə tədqiqinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Din pərdəsi altında fealiyyət göstərən, müxtəlif qeyri-dini məqsədlərə xidmət edən təriqət və cərəyanların bütün dünyada sərhədlər tanımadığı bir dövrde, hər cür xurafat, batil inanclar və günahsız insanların ölümünə səbəb olan amansız terrorçuluqdan uzaq İslam dinini elmi nöqtəyi-nəzərdən öyrənməklə xalqı hal-hazırda müasir dünyamızda müşahidə olunan təhlükələrdən qorumaq zərurəti gündəmdədir.

Elmin digər sahələrində olduğu kimi, İlahiyyat, eləcə də dinsünnəslər sahəsində də xalqımızın kifayət qədər məlumatla sahib olmadığı azərbaycanlı din alımlarının həyat və yaradıcılıqlarının araşdırılmasına böyük ehtiyac vardır. Ərəbdilli dini ədəbiyyatda "Tək isimlər" mövzusundan bəhs olunarkən ilk istinad edilən, eyni zamanda, İslam dininin qətiyyətlə qadağan etdiyi günahları əhatələyən hədisləri cəmleşdirən ilk müstəqil kitabın müəllifi - azərbaycanlı hədişənəs alimi Əhməd Harun oğlu əl-Bərdicini (Bərdəlini) xalqımız tanımlı və elmi fəaliyyətdən yararlanmalıdır. Haqqında danışan alimin tərbiyəvi əhəmiyyət kəsb edən "əl-Kəbair" əsəri milli mentalitetimizə, əxlaqi dəyərlərimizə zidd, eləcə də cəmiyyətin qinaq obyekti olan əmal və davranışlarının qarşısının alınmasında faydalı sayıla bilər.

Əl-Bərdicinin ərəb dilində olan iki əsəri dövrümüzə qədər gəlib çatmış, onlardan biri ölkəmizdən kənar da, qeyri-azərbaycanlı tərəfindən nəşrə hazırlanmış və çap edilmişdir. Bu əsərlərin azərbaycanlı oxuculardan uzaqda olmasını, haqqında danışan alimin digər əsərinin issa əlyazma şəklində ölkəmizin sərhədlərindən kənardan mühafizə edilməsini nəzərə alaraq düşünürük ki, hədişənəslər fəaliyyəti ilə hədis sahəsində özünəməxsus yeri olan azərbaycanlı din aliminin əsərlərini çap etdirməkdə gecikməyi məqsədə baxmayaraq, nəsillər-dən-nəsillərə ötürülməklə dövrümüzə qədər gəlib-çatmış materiallar əsasında tədqiqat apararaq, əl-Bərdicini Azərbaycan oxucusuna tanıtmaqla vətəndəslilik borcumuzu yerinə yetirmiş, Dinşünnəslər təqdim etmiş olarıq.

Azərbaycanın Misirdəki Diaspor Təşkilatları Birliyinin sədri Aİİ-ni ziyarət edib

24 iyul 2019-cu il tarixdə ölkəmizin Misirdəki Diaspor Təşkilatları Birliyinin sədri, tədqiqatçı-alim Seymour Nəsirov ilə görüş keçirilib.

Aİİ-nin yaranma səbəbi, fəaliyyət istiqamətləri, hədəfləri haqqında ətraflı məlumat verən İnstitutun rektoru Ceyhun Məmmədov ali tədris müəssisəsinin xarici ölkə universitetləri ilə əlaqələrin qurulmasında maraqlı olduğunu vurgulayıb. Rektor ötən dövr ərzində Misir Ərəb Respublikasının ölkəmizdəki Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfiri cənab Adel İbrahim Ahmed İbrahim və Misir Ərəb Respublikasının ölkəmizdəki Səfirliyinin Mədəniyyət və Təhsil Əlaqələri Mərkəzinin sabiq müdürü Əhməd Sami Elaydi ilə görüş keçirildiyini qeyd edib.

Rektor tələbələrin bilik və bacarıqlarının, dünya Görüşünün, intellektual səviyyəsinin artırılması məqsədi ilə Aİİ-nin həm ölkə daxilində, həm də xaricdə ardıcıl tədbirlər təşkil etdiyini nəzərə çatdırıb. Bu məqsədlə Misir universitetləri ilə əlaqələrin qurulmasından da nəzərdən keçirildiyini bildirib.

Ali təhsil müəssisəsinin məqsəd və hədəflərini yüksək qiymətləndirən Azərbaycanın Misirdəki Diaspor Təşkilatları Birliyinin sədri, tədqiqatçı-alim Seymour

Nəsirov İnstituta fəaliyyətində uğurlar arzulayıb. Azərbaycanla Misir arasında tarixi və mədəni əlaqələrdən səhəbat açan S.Nəsirov Qahirə Universiteti Ədəbiyyat fakültəsinin "Şərqi dilləri" bölməsində Azərbaycan dilini tədris etdiyini bildirib. Dərslərdə universitet tələbələrinə ölkəmizin qədim tarixi, zəngin mədəniyyəti və əmənələri, Ermənistən ölkəmizə qarşı təcavüzü, torpaqlarımızın işğalı və Xocalı soyqırımı barədə də məlumatlar verdiyini vurgulayıb.

Daha sonra tədqiqatçı-alim Azərbaycan dili dərslərində yüzə yaxın tələbənin iştirak etdiyini nəzərə çatdırıb. İyirmi ildən artıq müddətdə ərəb mənbələrində Azərbaycanla bağlı tədqiqat apardığını qeyd edən Birliyin sədri 250-dən çox əslən azərbaycanlı olan alim haqqında iki kitabın

müəllifi olduğunu da vurgulayıb. O, onlarca elmi və publisist məqalənin ərəb və Azərbaycan dillərində tərcüməsinin dərc olunduğuunu söyləyib.

Tədqiqatçı-alim Aİİ tələbələrinin Misir universitetlərində təcrübə qazanaraq, Azərbaycana aid ərəb dilində ədəbəyiyyatların tədqiqinə cəlb edilməsi imkanlarından danışub.

S.Nəsirov bildirib ki, diasporun əsas məqsədlərindən biri Misirdə təhsil alan xarici tələbələr arasında Azərbaycanı təbliğ etmək, Vətənimiz haqqında həqiqətlərini kütłələrə çatdırmaqdır. Məhz buna görə də bu gün Misirdə Azərbaycanı tanıyanların sayı gündən-günə artmaqdadır.

Görüş zamanı Aİİ ilə Misir universitetləri arasında əlaqələrin təşkili, qarşılıqlı təcrübə mübadiləsi və bir sıra digər məsələlərə toxunulub.

İslamşunaslıq ixtisasına qabiliyyətli abituriyentlər seçildi

Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunda (Aİİ) üçüncü ixtisas qrupu üzrə bakalavr pilləsinin İslamşunaslıq ixtisasına qəbul olunmaq istəyən abituriyentlərin 27 iyul - 31 iyul 2019-cu il tarixdə qabiliyyət imtahanı keçirilib.

Qeyd edək ki, Dövlət İmtahan Mərkəzi (DİM) tərəfindən yaradılan Dini-Psixoloji Komissiya abituriyentlərin dünyagörüşünü, psixoloji veziyətini, yaradıcı təfəkkürünü, insanlarla ünsiyyət bacarığını və İslamşunaslıq ixtisasına maraqlarını müəyənətləşdirək qiymətləndirir.

DİM-in saytından üçüncü ixtisas qrupu üzrə bakalavr pilləsinin İslamşunaslıq ixtisası üzrə 36 yer üçün 133 abituriyent qeydiyyatdan keçib.

Qabiliyyət imtahanında iştirak etmək hüququ qazanmış 133 abituriyentdən 75 nəfəri "məqbul" alıb.

Xatırladaq ki, DİM qabiliyyət imtahanına buraxılış üçün 150 (yüz əlli) bal müəyənətləşdirib.

Yüksək ixtisaslı islamşunas və dinşunas mütəxəssislərin hazırlanmasını qarşısına məqsəd qoyan Azərbaycan İlahiyyat İnsti-

tutunda təhsil tam ödənişsizdir. İnstitut öz tələbələrinə ingilis, ərəb, klassik ibrani, sanskrit, klassik yunan, latin, rus və fars dillərini öyrənmək imkanı verir. Eyni zamanda, Aİİ tələbələrinə beynəlxalq mübadilə proqramları (Erasmus, Mevlana və s.) vasitəsilə Avropa, Amerika və Şərqi ölkələrində təhsil almaq, dövlət xətti ilə magistratura və doktorantura pillələrini xarici ölkələrdə davam etdirmək imkanı yaradılıb.

İnstitutda tələbələr Din, Tarix, Fəlsəfə, Dil, Ədəbiyyat və digər elmlərə dair Azərbaycan, ərəb, türk, ingilis, fars və rus dilərində 14 minden çox kitabdan istifadə etmək imkanına malikdirlər.

XIII Beynəlxalq Təhsil Sərgisində ilk dəfə iştirak edəcəyik

Azərbaycan İlahiyyat İnstitutu 10-12 oktyabr 2019-cu il tarixdə Bakı Ekspo Mərkəzində keçiriləcək XIII Beynəlxalq Təhsil Sərgisində ilk dəfə iştirak edəcək.

Sərgidə ziyarətçilərə Aİİ-də mövcud ixtisaslar, təqaüd proqramları, ödənişsiz təhsil imkanları, İnstitutun beynəlxalq əlaqələri, xarici universitetlərlə müqavilələr, İnstitutda keçirilən tədbirlər, konfranslar, əldə olunan nailiyyətlər haqqında məlumat veriləcək. Eyni zamanda, Aİİ-nin fəaliyyətini əks etdirən Azərbaycan, rus, ingilis və ərəb dillərində kataloq, broşür və bukletlərin, yeni nəşrlərin nümayishi nəzərdə tutulub.

Qeyd edək ki, Azərbaycan Beynəlxalq Təhsil Sərgisi ölkəmizdə müvafiq sahə üzrə ən mühüm tədbirlərdən biridir, həmçinin peşəkar ünsiyyət və təhsil layihələrinin həyata keçirilməsi üçün səmərəli platformadır.

2018-ci ildə təşkil edilmiş sərgidə döyən 12 ölkəsindən 135 şirkət iştirak edib, həmçinin 11 min 808 ziyarəçi ekspozisiya ilə tanış olub.

Azərbaycan İlahiyyat İnstitutu xarici ölkə universitetləri ilə təhsil və elm sahəsində qarşılıqlı münasibət, uzunmüddəli əməkdaşlıq, tədris prosesindəki təcrübələrlə eyni şəkildə tanış olmaq, bu sahə üzrə mövcud yeniliklərin öyrənilməsi, mədəni əlaqələrin qurulması və möhkəmləndirilməsi məqsədile müxtəlif tədbirlər həyata keçirir. Bu səbəbdən, bir sıra ölkələrə səfərlər təşkil edilib, müxtəlif universitetlər ilə əməkdaşlıq müqavilələri imzalanıb.

Ərəb dilinin tədrisi ilə bağlı keçirilmiş konfransların materialları çapdan çıxbı

Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunun (Aİİ) təşkilatçılığı ilə keçirilən "Azərbaycan Ərəb dilinin tədrisi sahəsində mövcud və ziyyət və perspektivlər" mövzusunda konfransın materialları çapdan çıxbı.

Kitabda 12 alimin Ərəb dilinin tədrisi sahəsində mövcud vəziyyət və perspektivlər mövzusunda müxtəlif məqalələri dərə olunub.

Topluda AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu Qədim dövr Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsinin müdürü professor İmamverdi Həmidov; Bakı Dövlət Universiteti Ərəb filologiyası kafedrasının professoru, Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin Ədəbi mərasimlər və nəşrlər şöbəsinin müdürü Aida Qasimovanın; AMEA akademik Z.M.Bünyadov adına Şərq-Qərb şöbəsinin müdürü dosent Məmmədəli Babaşının; Azərbaycan İlahiyyat İnstitutu Dinsünaslıq kafedrasının müdürü dosent Elnurə Əzizovanın və digər alımların məqalələri yer alıb.

Kitaba "Ön söz" yazan Aİİ rektoru i.f.d. Ceyhun Məmmədov qeyd edib ki, ərəb dilinin təkamülü Əslam dininin yayılması və müsəlmanların Müqəddəs Kitabı - "Qurani-Kərim"lə bağlıdır.

C.Məmmədov daha sonra bildirib ki, Ərəb dili qədim Əslam müdrikliyinin xəzinəsidir. Şair, filosof və alımlar dilin gücünü və gözəlliyyini əzx edərək, bəşəriyyətin inkişafına misilsiz töhfələr vermişlər.

Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunda təşkil olunan konfrans barədə bəhs edən Aİİ rəhbəri, həmçinin vurğulayıb ki, ali təhsil müəssisəsində Ərəb dilinin tədrisine xüsusi önem verilir. İlahiyyat fakultəsində tədris edilən Qurani-Kərim, Siyər, Əqaid, Təfsir, Hədis, Fiqh, Kəlam, Təsəvvüf kimi Əslam elmlərinin öyrənilməsində, Orta əsr mənbələrinin tədqiqində ərəb dilinin önemi danılmazdır.

Qeyd edək ki, Azərbaycan İlahiyyat İnstitutu elmi kitabların çapına xüsusi önem verir. Gələcəkdə "İlahiyyat nəşrləri" adı altında layihə nəzərdə tutulur ki, buraya müəllimlərimizin və bu sahədə çalışan mütəxəssislərin kitablarının, müxtəlif dillərdə tərcümə olunan əsərlərin nəşri daxildir.

"MƏN İKİ FƏRQLİ SİVİLİZASIYANIN ÖVLADIYAM"

Nəcib Məhfuz - tanınmış Misir yazıçısı.

1988-ci ildə "bütün bəşəriyyət üçün əhəmiyyət kəsb edən ərəb hekayələrinin zəngin əclarlarına və realizminə görə" Nobel mükafatına layiq görülmüşdür. Nəcib Məhfuz "Beynəl-Qasreyn", "Qasrus-Şauq", "Əs-Skkəriyyə", "Ögrü və itlər", "Yol", "Nil üzərində laqırtı", "Dilənçi", "Miramar", "Bildirçin və payız" kimi 30-dan çox roman və povest, 100-dən çox hekaya müəllifidir. Sonuncu əsəri olan və ölümündən sonrakı həyatdan bəhs edən "Yedinci səma" adlı hekayələr topluslu 2005-ci ildə dərc edilib.

Xanımlar və cənablar!

İlk önce, İsvəç Akademiyasına və onun Nobel Komitəsinə mənim uzunlillik və davamlı səylərimi nəzərə aldıqlarına görə təşəkkürümüz bildirir, eyni zamanda, coxlarınıza yad olan bir dildə səslənəcək çıxışımı səbirə dinləmenizi xahiş edirəm. Mükafatın əsl sahibi məhəbətə elə bu dildir. Onun şirin nəğmələri mədəniyyət və sivilizasiyanızın gizli cənnətində ilək dəfə səslənir. Bunun son dəfə olmayıacağınə ümid edirəm. Həmçinin xalqımın şair və yazıçılarının bundan sonra da keçərlədələr dünyamıza nəşə qatan və müdriklik toxumu seypən, dünyanın tanınmış ədibləri arasında əyleşmək şərəfinə nail olmasını arzulayıram.

Qahirədəki əcnəbi qəzetlərdən birinin müxbiri mənə dedi ki, mükafatın qalibi elan olunarkən zala süküt çökmüşdü, hər kəsi mənim kimliyim maraqlandırırdı. İcazə verin, özümü bacardığım qədər obyekтив şəkildə təqdim edim. Mən tarixinin müəyyən bir mərhələsində bir-birinə bağlanmış iki fərqli sivilizasiyanın övladıyam. Birləşdirmək, yeddi min il yaşı olan fironlar sivilizasiyası, digeri, mindördüyüllik yaşa malik İsləm sivilizasiyasıdır. Burada iştirak edənlərin hamisinin ziyalı olması səbəbindən, qeyd edilən dövrlərin hər biri haqqında təfsilatlı məlumatata, məncə, ehtiyac yoxdur. İndiki vəziyyətdə sadə tanışlıq məqsədi ilə kiçik bir xatırlatmanın kimsəyə zərəri olmayacağı qənaətindəyəm.

Fironlar sivilizasiyası deydikdə, imperiyaların necə quşulmasından və onların işğalı tarixindən danişmaq fikrim yoxdur. Qürur mənbəyi kimi daim xatırlanan bu məsələlər dəyərini o qədər itirib ki, artıq onların sadalanması müasir təfəkkür üçün qəbul edilməzdirdi. Həmin sivilizasiyanın başlangıcıda Allah tərəfindən idare edilməsi, daha sonra insanların vicdanına buraxılmasından da səhəbət açmaq niyyətində deyiləm. Bu, uzun bir tarixi dövrdür və inanıram ki, aranızda firon Exnatonu tanımayan olsun. Mən, hətta bu sivilizasiyanın ədəbiyyat və incəsənətdəki nai-

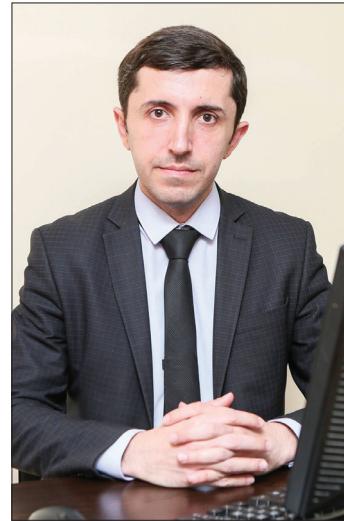
liyyətlərindən, həmçinin ehramlar, sfinks və Karnak kimi möcüzələrindən da danışmaq istəmirəm. Belə ki, adıçəkilən abidələri görməyənlər belə, onlar barədə ən azından, oxumuş və formalarını beyinlərində canlandırmışlar.

Yazıçı olacağımı hiss edəndən bəri, firon sivilizasiyası mənə yalnız bir tarix kimi görünür. Elə bununla bağlı kiçik bir əhvalatı nəql etmək istərdim: qədim papirusların birində yazılır ki, firon hərəmindəki bəzi qadınlarla sarayındakı kişilər arasında sıx əlaqələr olmasından xəber tutur. Hami belə güman edir ki, o dövrün mənəviyyat qanunlarına müvafiq olaraq, firon günahkarların boynunu vuracaq. Gözənlənilərin əksinə olaraq o, bir qrup seçmə hüquqşunası çağırtdırıb, söylənilənlərin doğru olub-olmadığını öyrənməyi tapşırır. Firon ədalətli qərar qəbul etməkdən ötrü həqiqətə ehtiyac duyduğunu onlara bildirir.

Fikrimcə, belə bir addım imperiya qurmaq və piramidalar tikmədən daha böyük bir işdir. Bu hal, eyni zamanda, həmin sivilizasiyanın əzəmətini istənilən növ var-dövlətdən, cah-cəlaldan, təmtəraqdan daha inandırıcı edir. Bu, həmçinin o sivilizasiyanın keçmişin bir parçası olduğunu göstərir. Bir gün əzəmətli ehramlar da yoxa çıxacaq. Həqiqət və ədalət isə bəşər övladı düşənən beynin və sağlam təfəkkürə sahib olduğu müddətdə Yer üzündə mövcudiyətinə davam etdirəcək.

İslam sivilizasiyasına gəlincə, onun bütün insanlar arasında, Yaradanın himayəsi altında azadlıq, bərabərlik və bağışlanmaya əsaslanan birliyin bərqərərə olması yolunda etdiyi çağırışlar barədə səhəbət açmayıcağam. Aranızdakı bir çox fikir sahiblərinin tarixdə dahi səxsiyyət hesab etdiyi İsləmin böyük peygəmbəri haqqında da danışmayaçağam. Hindistan və Çinin ətraf ərazilərindən başlamış Fransa sərhədlərinə dək uzanan böyük bir ərazidə ibadət, iman və saleh əməllərə çağırış simvolu olan minlərlə məscidin tikilməsi ilə nəticələnən müsəlman fəthlərini də yada salmaq fikrim yoxdur. İsləmin bəşər övladına əvvəllər məlum olmayan, sonralar da rast gəlməyəcəyi dözümlülük prinsipi ilə hər kəsə qucaq açması nəticəsində din və irqlər arasında əldə edilən qardaşlıqdan da danışmayaçağam.

Mən, sadəcə olaraq, bu sivilizasiya ilə bağlı bir tarixi faktı nəzərinizə catdırmaq istərdim: bizanslılara qarşı mühəribələrin birində zəfər qazanan müsəlmanlar düşmən əsirlərinin müqabilində qədim yunanların Felsefə, Tibb və Riyaziyyatla bağlı zəngin mədəni irsine aid çoxsaylı kitablar almışlar. Bu, bəşər öv-

ŞAHİN ƏLƏSGƏROV,
Aİİ-nin Xarici əlaqələr
üzrə mütəxəssisi

ladının elmə olan tələbatının bariz sübutudur. Məsələnin ən təsirli tərəfi isə tələbatçının Allaha inanması və onun tələbat mənbəyinin bütürəst mədəniyyətinin məhsulu olmasıdır.

İki sivilizasiyanın kök saldığı bir cəmiyyətdə doğulmaq, onların hər ikisinin südünü içmək, ədəbiyyatı və incəsənəti ilə qidalanmaq mənim taleyimə yazılmış. Sonra sizin zəngin və valehedici mədəniyyətinizin şirəsini dadmaq mənə nəsib oldu. Yaşadıqlarım da daxil olmaqla, yuxarıda qeyd etdiklərimdən ilhamlanaraq, sözləri kağız üzərinə həkk eləməyə başladım. Həmin bu sözlər də mənim əməyimin nüfuzlu Akademianız tərəfindən böyük Nobel mükafatı ilə qiymətləndirilməsinə səbəb oldu. Buna görə həm öz adımdan, həm də iki sivilizasiyanın baniləri adından sizə təşəkkürümü bildirirəm.

Xanımlar və cənablar!

Ola bilsin, "Üçüncü Dünya" ölkəsindən gəlmis birisini roman və hekayə yazması üçün mənəvi rahatlığı haradan əldə etməsi size qəribə görünsün. Siz haqlısınız. Mən borc məngənəsində sıxılıb-qalan zəhmətən dünyanın adəmiyam. O borclar ki onları ödəyənlər acliq və ya buna-bənzər hallarla üz-üzə qalırlar. Asiyada məskən salmış bu qəbil insanlar daşınurlar, Afrikadakılar isə quraqlıq və acliq nəticəsində tələf olurlar. Cənubi Afrikanın milyonlarla sakini "insan hüquqları" deyə car çəkilən bir dövrdə, ola bilsin, insan hesab edilmədiklərindən, adıçəkilən hüquqlardan tam məhrum edilmişdir. İordan çayının qərb sahilində və Qəzza zolağında öz doğma atalarının, babalarının və ulu babalarının torpaqlarında yaşamalarına baxmayaraq, itkin düşən insanlar da var. Onlar ibtidai insanın sahib olduğu ən vacib hüquqa - başqaları tərəfindən tanınan və yalnız onların mülkiyyəti olacaq torpağa yiyəlnəmək istəyirdilər. Onlarla rın bu qəhrəman addımı və

xoş niyyəti kişi, qadın, yaşlı, cavan və uşaq olmasına fərqli qoyulmadan güllələnəsi, evlərinin dağıdılması, həbsxana və düşərgələrdə işgəncələrə məruz qalması ilə nəticələndi. Yaxın çevrədəki 150 milyonluq Ərəb dünyası baş veranları qəzəb və kədərlə izləyir. Dünyada ədalət və sülhün bərqərər olunmasını istəyən müdriklər məsələyə qarışmasa, bu, bölgədə fəlakətə səbəb olacaq.

Doğrudan da "Üçüncü Dünya" ölkəsindən çıxmış bir nəfər bu qədər əsər yazmaq üçün mənəvi rahatlığı haradan əldə edib? İncəsənət öz-özüyündə hər kəsə qarşı xeyirxah və səxavətlidir. Xoşbəxtlərin qəlbində dərin kök salmaqla yanaşı, o, bədbəxtləri də heç zaman tərk etmir. O, hər iki kateqoriyaya qəlbiniñ dərinliklərindən gələn ifadə etməkdə eyni şərait yaradır, eyni vasitələrdən istifadə imkəni verir.

Sivilizasiya tarixinin bu həlliçicini anında bəşər övladının fəryadlarının cavabsızlığı və onun bu əzablarla təkbaşına qalaraq məhv olması həm ağlaşımaz, həm də qəbul edilməzdir. Heç şübhə yoxdur ki, bəşəriyyət yetkin bir həddə gəlib çatmışdır və hər kəs supergüclər arasında mühüm olan ittifaqı səbirsizlikle gözlayır. İnsan beyni hazırlıda dağııntı və məhvə səbəb olan bütün halların aradan qaldırılması yolunda çalışır. Alımlar ətraf mühitin çirkəlməsinin qarşısını almaqdən ötrü səyələrini əsirgəmədikləri kimi, biz yazıçı və şairlər də bəşəriyyətin mənəvi baxımdan pozulmasına mane olmalıdır. Ölkələrin böyük rəhbərlərindən və iqtisadçılarından acı-naçaqlı fəsadlarla üz-üzə qalmamaq üçün vəziyyətə müda-xiləni tələb etmək həm haqqımız, həm də vətəndaşlıq borcumuzdur.

Əvvəller hər bir ölkə başçısı yalnız öz xalqı üçün çalışır. Digər xalqlara ya rəqib, ya düşmən, ya da sadəcə olaraq, istismar obyekti kimi yanaşılır. Heç bir dəyər nəzərə alınır, təkcə başqlarları üzərində üstünlük və şöhrət qazanmaq barədə düşünülür. Bu səbəbdən, mənəvi dəyərlərin hamısı ayaqaltına atılmış, mənəviyyatsızlıq bərət qazanmış və saysız-hesabsız insanlar tələf edilmişdir. Yalan, satqınlıq və amansızlıq müdriklik simvoluna çevrilmiş, əzəmətin bariz səbəbu kimi təqdim edilməyə başlanılmışdır. Hazırkı vaxtda bu cür yanaşma kökündən deyişilməlidir. Sivil liderin böyüküyü onun hərtərəfli baxışları və bütün bəşəriyyət qarşısında cavabdehlik hissi ilə ölçülməlidir. İnkıfət etmiş dünya və "Üçüncü Dünya" bir ailənin üzvləridir. Hər bir insan aldığı təhsilin səviyyəsinə dənşünəcə qabiliyyətindən və mənsub olduğu sivilizasiyadan asılı olaraq, bəşər cə-

miyyəti qarşısında məsuliyyət daşıyır. Düşünürəm, "Üçüncü Dünya"nın adından aşağıdakları desəm, səlahiyyətlərimi aşmış olmaram: "Cəkdiyimiz əzablara seyrçi kimi qalmayın! Adınıza, statunuza uyğun şəkildə xeyirxahlığınızı əsirgəməyin! Həkim mövqeyində olduğundan, siz dönya dörd bir yanında nəinki hər insanın, hətta hər bitkinin, heyvanın da həyatına cavabdehsiniz. Bu gənə kimi danişilanlar kifayət edər, artıq əməli faaliyyət zamanıdır. Quldur və sələmçilər dövrünə son qoymaq vaxtı çıxdan gəlib çatıb. Büttün Yer kürəsinə cavabdeh olan liderlər əsrinə qədəm qoymuşq. Afrikanın cənubunda yaşayanları köləyə çevrilməkdən, acıdan tələf olmaqdan qoruyun! Fələstinliləri gülləyə tuş gəlməkdən və işgəncələrə məruz qalmadan xilas edin!.. Borc içinde olanları iqtisadiyyatın sərt qanunlarından mühafizə edin! Bəşəriyyət qarşısında məsuliyyətin, bəlkə də vaxtkeçmiş qanunlara bağlılıqdan daha önemli olduğunu dünya liderlərinin nəzərinə çatdırın!

Xanımlar və cənablar! Üzürlü hesab edin, ola bilsin, səhəbətlərimlə rahatlığını əlinizdən aldım. "Üçüncü Dünya"dan gəlmış birisindən bundan artıq nə gözləyə bilərsiniz?! Məgər hər kəsə qəbələ olmaqda ortaya qoymurmu?! İnsan övladının iniltiliyi, elm, ədəbiyyat və ali bəşəri dəyərlərə xidmət naməyə yaradılmış sivilizasiyanızın cənnətində deyil, başqa harada əks-səda vera bilər?! Bu sivilizasiyanın təsisçisi, günahları bağışlansın deyə, bir gün yaxşılıq naməyə bütün vədövlətlərdən keçidiyi kimi, biz - "Üçüncü Dünya"nın övladları da, buna qadir olan ixtiyar sahiblərindən onun yolu ilə getmələrini və öz əməllərində onu nümunə kimi seçmələrini tələb edirik.

Xanımlar və cənablar!

Ətrafımızda hər gün baş verənlərə baxmayıaraq, mən optimist olmaqdə davam edəcəyəm. Kant kimi demirəm ki, Xeyir o biri dünyada qələbə çalacaq. Xeyir onsu da hər gün qələbə qazanır. Bu, bəlkə də ona görə baş verir ki, Şər bizim təsəvvür etdiyimizdən də zəifdir. Gözümüzün önündə təkzibədilməz səbutlar var: Xeyir hər zaman qələbə çalmasayı, vəhşi heyvanlar və həşəratlar, təbii fəlakətlər, qorxu və ekoizmlə daim üzüze qalan köçəri tayfalar artıb çoxala bilməzdi. Bunu da nəticəsi olaraq, ayri-ayrı xalqlar meydana gəlməz, yaradıcılıq və keşf sahəsində irəliyə gedilməz, kosmos fəth olunmaz, insan hüquqları bəyan edilməzdi. Məsələ ondadır ki, Şər daha çox gurultu salır və insan da onu incidənin ona xoş gələndən daha çox təsire malik olduğunu yaxşı xatırlayır. Dahi şairimiz Əbul-Alə əl-Məəri "Ölüm anında kədərimiz doğum anında sevincimizdən dəfələrlə böyük", - deməklə sözlərində haqlı idi.

Bir daha sizə öz təşəkkürümüz bildirir və üzərxahlığımı qəbul etməyinizi dileyirəm.

Mötədilliyin fəlsəfi əsasları

Əvvəli qəzetiñ
7-ci nömrəsində

Hər şeydən əvvəl, ədalət İsləm fəlsəfəsində metafizika və kosmologiyanın mühüm bir məfhumu kimi tədqiq edilib. Bu məfhum feyz və sudur prosesində hər varlığın özüne-məxsus mərtəbəsinə görə, "İlk Varlıq" (əsl-Vücdud-Əvvəl) Tanrı (Allah)-dan varlıq etibarilə pay alması çərçivəsində izah edilir. Buna ilahi ədalətin gerçikləşəsi de deyə bilerik. Bu mənada, Tanrıının ədaləti onun mövcud olan hər şeye varlıq iyerarxiyası daxilindəki vəziyyətinə müvafiq olaraq tamlıq və kamillik bəxş etməsidir.

İslam filosofları əlaqənin mahiyyətini də yene ədalət və ya mötədillik prinsipindən izah etmişlər. Belə ki, İsləm ələminin ilk filosofu Kindi yunan filosofu Platondan ənənəvi olaraq qəbul edilən anlayışa əsaslanaraq, əlaqəni fəzilətlər dən hər birini ifrat (artıqlıq) və təfrīt (əskiklik) şəklində iki xoşagelməz halın ortası (itidal) olaraq tarif etmişdir. Deməli, hər fəzilət bir ahəngdir (itidal), ifrat və ya əskiklik tərəfində olan istənilən davranış və hərəkət işe rəzilətdir.¹ Beləliklə, Kindi insan nəfsinin üç əsas qüvvəsini, sadəcə, bir fəzilət (itidal) müstəvisində izah etmişdir. Kindi dördüncü fəzilət üçün ədalət məfhumu-nu istifadə etməməsinə baxmayaraq, ondan sonra gələn filosoflar dördüncü fəzilətə işarə edərək məhz ədalət termininə yer vermişlər. Buna müqabil olaraq, Kindi ədaləti ruhun əlaqəni qüvvələri arasındakı uyğunluğu ifadə etmek yerinə, onu bu uyğunluqudan qaynaqlanan hərəkət və davranışların praktiki dəyəri kimi düşünmüştür. Nəticə etibarilə demək olar ki, ədalət həm insanın hərəkət və davranışlarının əsasını təşkil edən ruhi qüvvələrin bir-biri ilə münasibətləri arasındaki ahəng və ya mötədilliyi (Kindi buna itidal deyir) ifadə edən meydardır.

İslam əlaqə fəlsəfəsində özünəməxsus yanaşma tərzi ilə fərqlənən və Nəsirəddin Tusiyyə qədər galib çıxan "tibbur-ruhani" məfhumunun müəllifi olan Əbu Bəkir ər-Razi də eyni ilə Kindi kimi əlaqə düşüncəsinə psixoloji zəminda mötədillik prinsipi ilə əsaslaşdırılmışdır.

İnsan ədaləti və mötədilliyi hər şeydən əvvəl, öz daxili ələmində inşa etməlidir. Kindi "etidal" məfhumunun məzmununu təşkil edən bu düşüncələrə görə fəzilət deyilən əlaqə məziyyət insan ruhunun üç qüvvəsinin fəaliyyəti prosesindəki ahəng və mötədilliyin nəticəsidir. Bu mənada, ədalət bir fəzilət olmazdan əvvəl insanın ruhani və ya psixoloji qüvvələrinin uyması vacib olan meydardır. Bunun reallaşmış hali isə mötədillikdir. Bu, Aristotelin "qızıl orta" dediyi yoldur. Buna əsasən Razi də fəziləti ifrat və təfrīt olan iki rəzilətin ortası olaraq tarif etmişdir.

İslam filosoflarından ikin-

ci müəllim kimi məşhur olan dahi filosof Farabi də ədalət və onun praktiki həyatdağı təzahürü olan mötədilliyi insanın həm fiziki, həm də mənəvi aləmi üçün kəsb etdiyi əhəmiyyət baxımından müqayisəli şəkildə təhlil edərək müzakirə obyektinə çevirmişdir. İnsanın bu iki əlemi arasında qarşılıqlı münasibətlərin olduğunu deyən Farabi insanın həm fiziki, həm də mənəvi cəhdən sağlam ola bilmesini hər iki tələbatın qarşılınmamasında ifrat və təfrīt hədlərin-dən uzaq olan ədalət və ya mötədillik prinsipinə riayət edilməsi ilə əlaqələndirir. Əsas etibarilə Aristotele məxsus olan bu kimi fəzilət Farabinin siyaset fəlsəfəsinin də əsasını təşkil edir.

Siyaset konsepsiyasını əlaqə konsepsiyası rakursundan dəyərləndirən Farabi siyasi lideri, eyni zamanda, əlaqə prototipi kimi gördüyü üçün onun fəlsəfəsində əsas əlaqəni ərdəmənən ədalət siyasi liderlər üçün də mühüm keyfiyyətlərdən biri kimi təqdim edilmişdir. Farabiya görə, insanın əsas məqsədi xoşbəxtlikdir və o, bu hədəfə ancaq cəmiyyət içinde nail ola biləcəyindən siyasi lider insanları bu hədəfə qovuşdurmaq və bunun üçün zəruri zəmin hazırlamaq kimi bir öhdəlik daşımaldır. Bu isə dövlət memurlarının ən başlıca fəzilət olan ədalətə və onun təzahürü mötədil davranışa malik olmasına ilə gerçəklişir.

İslam filosofları və mütəfəkkirləri kainatın hər bir zərərsində və sferasında mövcud olduğunu irəli sürdükləri ədalət nizamını mədəni varlıqlar olan insanların bəşəri münasibətlərində də olmasının və tətbiq edilməsinin vacibliyi məsələsi üzərində durmuşlar. İnsan mədəni, sosial bir varlıqdır və sosial həyat fərdlər arasında müştərək əlaqələr qurulması ilə reallaşır. Fərdin həm daxili ələminin, həm də sosial-siyasi münasibətlərin sağlam istiqamətdə təşəkkül və inkişaf etdirilməsi isə filosofların bildirdiyi kimi, ədalət prinsipinin və ya onun həyatdağı nəticəsi olan mötədilliyin tətbiq olunması sayesində mümkünür. Bu isə özlüyündə, sadəcə, fəlsəfəyə deyil, eyni zamanda, dini normalara da ehtiyac doğurur. İbn Sinaya görə, kainatda nizami təmin edən "İlk inayət" (Tanrı) sosial nizamın varlığı üçün ədaləti və mötədilliyi reallaşdıracaq "saleh bir insanın varlığını" da mümkün etmişdir. Ele məhz bu düşüncəyə əsaslanaraq, İsləm fəlsəfəsində peygəmbərlik missiyası qanun və ədalət prinsipinə əsaslanan sosial nizamın reallaşması naminə ilahi inayətin zəruri nəticəsi kimi qiymətləndirilir. Siyasetin peygəmbərlik peşəsi kimi qəbul edilməsi də elə məhz bu səbəbdən dir. Bu mənada, İsləm fəlsəfəsində fərdin və cəmiyyətin maddi-mənəvi inkişafını təmin etmək kimi vəzifələr daşıyan məmurların və rəhbərlərin eyni ilə peygəmbərlər kimi

bir çox fəzilətlərlə yanaşı, xüsusi ədalətə malik olmalarının əhəmiyyəti də anlaşıldır. Cəmiyyətdə rəhbər olan lider və məmurlar insanları əxlaq qanunlarına və ictimai nizama müvafiq həyat tərzi sürməyə sövq etmək məqsədi ilə müəyyən qanunlar qoyub, onları icra edərək, ifrat və təfrīt nöqtələrindən uzaq olan mötədilliyi (orta yolu) daim əsas prinsip kimi nəzərə almırlırlar.

İslam fəlsəfəsində ədalətə əlaqədar olan digər termin və ya məfhum bərabərlik mənasına gələn müsavat məfhumudur. Bu mənada, ibn Miskəveyhin ədalətə-müsavati eyni mənada istifadə etdiyinin şahidi olur. Ədalət məfhumunu çox təxəsilatlı şəkildə araşdırıran ibn Miskəveyha görə, ictimai münasibətlərdəki ahəng və etidalın, yaxud ədalət və müsavatın bünövrəsini əsas qaynaq kimi din, əsas vəsiti kimi isə Aristotelin ifadəsi ilə desək, "danışın qanun" olan hakim və "səssiz qanun" olan pul təşkil edir. Pulun ədalətin və müsavatın qorunması məsələsində özünəməxsus rolu onun insan hüquqlarının mövzusu olan ticarət və digər münasibətlərdə ədalət və müsavatı təmin etmə xüsusiyyətindən irəli gəlir. Ədaləti və ya mötədilliyi bərpa etmək üçün ən böyük qanun (ən-namusul-əkbər) Tanrıının qanunu, ikinci, hakim, üçüncü isə puldur.

Cəmiyyətin bütün fərdləri və qrupları arasında münasibətlərdə ahəng, balans və ya sosial ədalət məhz bu qanunlar vasitəsilə reallıq qazanır. Kindidən Farabiyyə, oradan da ibn Sina vasitəsilə ibn Miskəveyh və Qəzzaliyə qədər davam edən ədalət konsepsiyasına dair fəlsəfi görüş və düşüncələr daha sonra Nasirəddin Tusi vasitəsilə Osmanlı əlaqə fəlsəfəsinə qədər əsas tədqiqat mövzuları kimi daim müzakirə edilən konsepsiyalardan biri olmuşdur.

Səlfəi Kindi kimi, Tusi də ədaləti hər şeydən əvvəl, fərdi planda dəyərləndirərək, onun insan ruhunun üç qüvvəsi arasında münasibətlərdə mötədilliyi təmin edən meyar olduğunu qeyd edir. Bu ölçü nəzərə alınmadığı təqdirdə, insanın hərəkət və davranışlarının əsasını təşkil edən ağıl, qəzəb və arzu qüvvələrindən ərdəm-sizlikdən başqa bir şey meydana gəlməz. Nəticə etibarilə bu qüvvələr arasındaki münasibətlər daim nəzərə alınması vacib olan meyar Aristotelin "qızıl orta" dediyi ədalətdir. Sonradan Osmanlı əlaqə filosofları tərəfindən də mənimis-nilimş bu anlayışa görə, ədalət - bərabərlik mənasına gələn müsavatdır. Müsavat həm də birlilik mənasına gəlir. Beləliklə, ədaləti bərabərlik, bərabərliyi birlilik, birliliyi isə Tanrıının vahidliyi ilə əlaqələndirirən Tusi silsilə içində ədaləti Tanrıının birliliyinin bu dünyadaki təzahürü olaraq görür. Bu mənada, ibn Miskəveyhən təsir-lənən Tusi ədalətin əhəmiyyətini vurgulamaq üçün məsələ-

f.f.d., dosent ANAR QAFAROV

ni Pifagorun yanaşma tərzi ilə musiqi elminə əsaslanaraq izah edir.

Tusiyyə görə ədalət və onun fərdi, sosial və siyasi həyatdağı nəticəsi olan mötədillik eynilə musiqidə olduğu kimi, bəşərin həm daxilində, həm də xarici aləmində olan münasibətlər sferasında müxtəlifliklərin ahəngini təmin edən əsas ünsürdür. Belə ki, musiqidə səslər arasında bərabərlik və uyğunluq nisbəti olmayanda, bu halın nizama salınması üçün bir metoddan istifadə edilir; səslər arasında nizam bərpa edərək, müsavat principinə riayət olunur. Əks halda, səslərin bir-birinə nisbəti bu princip xaricində qalar ki, belə olduğu halda, hər hansı bir ahəngli musiqidən bəhs etmək mümkünüz görür. Nəticə etibarilə deyilməlidir ki, musiqini ortaya çıxaran amil səslər arasındaki uyum və bərabərlik principidir ki, bunun əxlaq fəlsəfəsindəki müqabili ədalət və ya mötədillikdir. Ədalətli olmaq Tusinin əxlaq fəlsəfəsində insanın Tanrıının xəlifəsi olma vəzifəsi təşkilinə də mütəzakirə obyektiyinə əsaslanır.

Belə ki, insanın fərdi və sosial sahədə ədalətli olması, əslində, onun Tanrıının xəlifəsi olması etibarilə mühüm bir öhdəliyidir və o, ancaq bu öhdəliyi yerinə yetirməklə varlıqların on şərəflərindən yüksəlmə imkanı elde edər, cümlədən əxlaq fəlsəfəsindəki müqabili ədalət və ya mötədillikdir. Ədalətli olmaq Tusinin əxlaq fəlsəfəsində insanın Tanrıının xəlifəsi olma vəzifəsi təşkilinə də mütəzakirə obyektiyinə əsaslanır. Nəticə olaraq deyə bilərik ki, əlaqəni təlim olmadan həyata istənilən sahəsindəki tərəqqi pis məqsədlər üçün istifadə edilə bilər və bəşəriyyətin vəziyyəti dəhədən təsdiq olunur. Cəmiyyətin sülh və xoşbəxtlik şəraitində yaşaması üçün əxlaqi təkmilləşmənin əsasında isə kainatdakı varlıqların və onlar arasındaki münasibətlərin fitrətində mövcud olan ədalət və mötədillik sərrinin şüurlu şəkildə dərək edilməsi yatır.

Belə məlum olur ki, mötədillik həm fərdin bütün davranışlarının nüvəsi olan daxili aləmindəki ahəng, həm də onun sosial münasibətlərdəki müvəzətinə baxımından, oludurca əhəmiyyətli bir ölçü və prinsipdir.

Unutmayaq ki, bu gün dün-yamızın ədalətsizlik, mühəharibə və terrorla çəlxalanan bir pl-

anet halına gəlməsi bəşər övladının daxili aləmindəki ahəng-

sizlik və xoşsunun təcəssümüdür.

Əlqəraz, Sokrat demişən: "Dünyanı dəyişmək istəyirik-sə, özümüzü dəyişdirməliyik..."

şı, dinə də böyük əhəmiyyət verildiyinin şahidi olur. Belə ki, bu fəlsəfədə ağıl ilə din bir-birinin tamamlayıcı olaraq götürülür. Bu ənənəni öz fəlsəfi yaradıcılığında davam etdirən Rağib əl-İsfahani-nin "Ağıl insanın daxilindəki peygəmbər, peygəmbər isə insanın xaricində gələn ağıldır" şəklindəki fikri də ağılvahy münasibətlərinin ifadəsi kimi dəyərləndirilir biler. Bu kimi fikirlərə əsasən demək olar ki, Orta əsr İsləm fəlsəfəsində teosentrlik düşüncə tərzi, sadəcə, ədalət və mötədillik konsepsiyasının deyil, ümumiyyət, praktiki əxlaq sahəsində bütün davranışlarımızla əlaqədar düşüncələrin də əsasını təşkil edir. Bu mənada, səlfələri kimi, Tusinin ədalət konsepsiyasında təsli-miyət, təvəkkül və ibadət kimi teolojik ərdəmələrə də yer verməsi təsadüfi deyildir. Onun ədalət anlayışının əsa-sında da "mütəqəd adil" olan Tanrı təsəvvürü dayanır. Filo-sofun bu istiqamətdəki fikirlərin Quranın "Hədid" surəsindən iqtibas etdiyi "İnsanların ədaləti yerinə gətirmələri üçün kitabı və mizanı endiridik" ayəsi ("Hədid" 57/25) ilə əsaslandırması bu iddianın dəstəkləyici mahiyyətidir.

Buraya qədər qeyd edilən fikir və düşüncələrdən belə məlum olur ki, insanın ədalətli və mötədilliyinin zəruri olduğunu sahələr əsas etibarilə insanın Tanrı (ilahi qanunlar) ilə münasibəti; daxilindəki "mən" ilə olan münasibəti və sosial münasibətlər sferası olmaqla üç əsas sahəni əhatə edir. İsləm filosofları bu mənada, insanın nümunə götürməsi zəruri olan ilkin varlıq kimi, kainatın hər bir zərərsində və bütün fiziki proseslərde ədalət attributunun təcəssümü olaraq, etidal və ya mötədillik ölçüsünü qoymuş olan Tanrı mərkəzə alır. Tanrısimi həqiqi mənada tanıyan və onun sözü müdaxiləsinə həyatiñ əsas rəhbər prinsip-ləri kimi nəzərə alan şəxs kainatdakı canlı-cansız bütün varlıqları ilə olan münasibətlərin-də, eyni zamanda, milli-mənəvi və sosial-dini məsələlərdə daim mötədillik principinə riayət edəcəkdir.

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, əlaqəni təlim olmadan həyata istənilən sahəsindəki tərəqqi pis məqsədlər üçün istifadə edilə bilər və bəşəriyyətin vəziyyəti dəhədən təsdiq olunur. Cəmiyyətin sülh və xoşbəxtlik şəraitində yaşaması üçün əxlaqi təkmilləşmənin əsasında isə kainatdakı varlıqların və onlar arasındaki münasibətlərin fitrətində mövcud olan ədalət və mötədillik sərrinin şüurlu şəkildə dərək edilməsi yatır.

Belə məlum olur ki, mötədillik həm fərdin bütün davranışlarının nüvəsi olan daxili aləmindəki ahəng, həm də onun sosial münasibətlərdəki müvəzətinə baxımından, oludurca əhəmiyyətli bir ölçü və prinsipdir.

Unutmayaq ki, bu gün dün-yamızın ədalətsizlik, mühəharibə və terrorla çəlxalanan bir pl-anet halına gəlməsi bəşər övladının daxili aləmindəki ahəng-sizlik və xoşsunun təcəssümüdür. Əlqəraz, Sokrat demişən: "Dünyanı dəyişmək istəyirik-sə, özümüzü dəyişdirməliyik..."

Qloballaşma və mədəniyyətlərin integrasiyası özü ilə ciddi problemlər gətirmişdir. Müasir dövrə "populyar mədəniyyət" deyilən məşum kabus dünyanın mədəni-əxlaqi mənzərəsinin konturlarını istədiyi şəkildə cəza biləcək güclə məlikdir. Milli mədəniyyətlərin "sərhəd"ləri tədricən, özü də hiss edilmədən bir-birinə qarışır.

Nəticədə, dəyərlərin aşınması prosesi güclənir, əxlaq dəyərləri mənəviyyat müstəvisindən "rəsmiyətçi" nizam-intizam normaları müstəvisinə daşınır, dini əxlaqın "faydasızlığı" fonunda pozitiv etika daha qabarıq formada təqdim edilir, milli-dini çalarlılığı olan ürf-adətlərin populyar mədəniyyət "tiyan"ında "əridilməsi" baş verir. Qloballaşmanın labüb etdiyi modernizm, - deməliyik ki, modernizm ideoloji anlayışdır, o, insanlara müasirlik adı altında təqdim olunsa da, əslində, liberal-nihilist (həm də hedonist) vesternizm həyat tərzinin təbliğinə xidmət edir, - bir xalqın keçmiş (eləcə də tarixi) ilə bağlı bütün dəyərlərə təhlükə yaradır, coxlarının "ümumdünya mədəniyyəti" adlandırdığı ideoloji maşının təkerləri altında onları "əzib" yox edir. Postmodern və liberal yaşayış tərzinin təbliğini asanlaşdırmaq üçün informasiya maşını əla işləyir: əxlaqla, milli-mənəvi dəyərlərlə bağlı hər bir şey köhnəlik kimi təqdim olunur; dəyərlərə və adət-ənənəyə bağlılıq ültra-mühafizəkarlıq, köhnəlik və gerilik hesab edilir. Bir sözlə, indiki dövrə dini və milli (geniş mənəda - dini-etik, milli-əxlaqi) olan hər şeyə - dəyərlər də bura daxildir - qarşı müasirlik adı altında ideoloji mühabibəyə start verilib. Bu, həm ustalıqla, həm də gizli aparılan mühabibədir.

Qloballaşma zəminində meydana çıxmış integrasiya prosesləri o xalqlara, o topumlara təsir göstərir ki, onların ideoloji müdafiə mexanizmi zəifdir. Təbii ki, səhəbə texnoloji integrasiyadan getmir. Biz burada ideoloji-mədəni integrasiya formasından danışırıq. Yad dəyərlər və mədəniyyət modelərinin asanlıqla ixrac olunmasında qloballaşmanın adı nə qədər hallansa da, onların "ayaq tutub yeriməsi"ni başqa bir amillə əlaqələndirmək lazımdır. Bu, yuxarıda dediyimiz kimi, ideoloji müdafiə mexanizminin və ya "immunitet"in zəifliyi, ya da ümumiyyətlə, mövcud olmamasıdır. Bəli, qloballaşma, onu müşayiət edən mədəni integrasiya və populyar mədəniyyət əxlaqi dəyərləri laxlatmış, özü də bərk laxlatmışdır. Müşahidələr göstərir ki, pozitiv (insan ağılının müəyyən etdiyi) əxlaq sistemlərinin (belə sistemlərin yaranması o qədər də uzağa gedib çıxmır. Müte-

Pozitiv və dini əxlaq haqqında faydalı qeydlər

f.f.d. ELVÜSAL MƏMMƏDOV,
dinşünas

xəssislər başlangıç tarix kimi, XIX əsrin sonlarını göstərir) ömrü uzun olmur və qloballaşmanın təsirinə tez məruz qalır. Dövrün tələblərinə müvafiq olaraq insan təfəkkürünün meydana çıxdığı əxlaq dəyərləri (normaları) zaman keçdikcə köhnəlir, yeni "tələbat"lara cavab verə bilmir. Odur ki, köhnəmişləri yeniləri ilə əvəzləmək lazım gəlir. Namus, vicdan, məsuliyyət, sədaqət... kimi dəyərlər də "quru" və "rəsmi" normalar halına getirildiyindən, həqiqi məzmunlarından uzaqlaşır, müəyyən vaxt keçdikdən sonra "arxaikləşib", əxlaq səmasının sənən ulduzlarına çevrilir. Məhz bu üzdən, biz istər dünya müstəvisində, istərsə də öz camiyətimizdə sözügedən dəyərlərin degradasiyasının şahidi oluruz. Bəli, şərti və nisbi normalar, deməli, pozitiv normalar, eləcə də pozitiv əxlaq belə bir aqibətə məhkumdur.

Dini əxlaqda isə vəziyyət başqa cărdür. Burada dinin (söhbət İslAMDAN gedir) təsis etdiyi dəyərlərin mütləq təbiəti əsas götürülür. Allahın qoymuğu əxlaq normaları ümumidir, zaman və məkan nisbiliyinə tabe deyildir. Bəlli, inançlı insanlar yəqinliklə qəbul edirlər ki, Allahın göndərdiyi əxlaq dəyişilməzdir. Axi Allah mütləq bilik sahibidir. Məhz belə bir inancın formalasdırıldığı psixoloji immunitet (biz bunu "səmavi immunitet" də adlandırma bilərik) dini əxlaqı həmisiyəşar etmişdir: bir müsəlman üçün vicdan, namus, məsuliyyət, sədaqət, düzgünlük dəyişməz dəyərlədir; 1400 il əvvəl necə idəsə, indi də elədir!

Yəqin ki, oxucumuz həm dini-əxlaqi dəyərlərlə mübahizənin "müasirlik" adı altında aparılmasının, həm də həmin dəyərlərə bağlılığın köhnəlik kimi təqdim edilməsinin səbəbini tam dəqiqliyi ilə başa düşməyə başlaysı: inancın doğurduğu psixoloji səbəti sarsıtmaq üçün bu inanc və səbəti ləkələmək ən uğurlu və münasib həll variantı hesab olunur.

Madam ki, belədir, onda dini əxlaq dəyərlərinə sarılmala, onların pozitivleşməsinə imkan verməməklə, insanları bu istiqamətdə məarifləndirməklə ən uğurlu müqavimətin baş tutacağını düşünürük. Bəli, dini-əxlaqi dəyərlərə sadiq qalmaqla müsəlman ümməti milli-dini identifikasiyini möhkəmləndirə bilər. Bununla da qloballaşan dünyada böyük güclərin tələqin etdiyi mədəniyyət modelərinin fonunda cılızlaşdırıb yox olmaqdan qurtular. Bu, mə-

unutdurur.

Qeyd edək ki, biz məzhəb və ya camaat anlayışlarına qarşı deyilik. Bizi narahat edən cəhət məzhəb və camaat mənsubluğunə özünü göstərən təəssübkeşlikdir. Əxlaqımızı cılızlaşdırın, bizi bir-birimizə düşmən edən təəssübkeşlik!

İbadət etməyən insanlara, ələlxüsus valideynlərə, yerli adət-ənənəyə münasibətdə təzahür edən sərtlilik, radi-kalliq heç bir vəchlə İslAM əxlaqı ilə üst-üstə düşmür. Əgər biz insanları haqqa çağırmaq, eybəcar halları aradan qaldırmaq istəyirikse, bunu Quranın ifadəsi ilə deyək, "ən gözəl əslubda" həyata keçirməliyik.

Deməli, həm qloballaşmanın "populyar" həyat tərzində əriməmək, həm də ibadət etmək yanaşı, mənən kamilleşmək üçün əxlaqı öyrənməli və onu dinin dəyərləri çərçivəsində mənimseməliyik. Odur ki, maariflənməliyik.

Ortaya çıxar. İbadət etsələr də, əxlaqdan binəsib qalan kəşlər Quranın müsəlman şəxsiyyəti modelinə çevrilə bilməzlər. Onlardan Rəhma-nınulları da çıxmaz. Həbələ, ibadəti bir kənar qoyub, "qəlbim təmizdir" fəlsəfəsi ilə yaşayanlar da elə zənn etməsinlər ki, bu minvalla Al-lahi razı salmaq olar. İslAM da əxlaqdan kənar ibadət, ibadətsiz də əxlaq yoxdur. Bəlli, misirli böyük alim Şeyx Yusif əl-Qərdavinin deydiyi kimi, İslAMA görə, əxlaq imanın əsas göstəricilərindən biri kimi nəzərdən keçirilir, Allahın vacib qıldıq ibadətlərin səməresi olaraq ortaya çıxır.

Deməli, həm qloballaşmanın "populyar" həyat tərzində əriməmək, həm də ibadət etmək yanaşı, mənən kamilleşmək üçün əxlaqı öyrənməli və onu dinin dəyərləri çərçivəsində mənimseməliyik. Odur ki, maariflənməliyik.

İslamda qurban ibadəti

Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunda (Aİİ) 9 avqust 2019-cu il tarixdə fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru Əhməd Niyazovun təqdimatında "İslamda qurban ibadəti" mövzusunda seminar keçirilib.

Aİİ Dil-lər və icti-mai fənlər kafedrasının müdürü, dosent İlkin Əlimuradov tədbir iştirakçılarını salamlaya-raq, İnstitutda maa-

rifləndirmə mahiyyəti daşıyan seminarların təşkil olunmasının artıq ənənə halını aldıqını qeyd edib. Əlimuradov seminarın mövzusunun Qurban Bayramı ilə bağlı olduğunu bildirib.

"İslamda qurban ibadəti" mövzusunda çıxış edən f.f.d. Ə.Niyazov bayram haqqında ətraflı məlumat verib. Qurban Bayramının tarixi əhəmiyyətindən bəhs edən Ə.Niyazov bildirib ki, İslAMDAN əvvəl də qurbankəsmə mərasimi bütün ilahi dincərdə mövcud olub.

Ə.Niyazov daha sonra qeyd edib ki, İslAM dünyasının müqəddəs mərasimlərində sayılan Qurban Bayramı bütün müsəlman ölkələrində xüsusi təntənə ilə keçirilir. Azərbaycan müstəqillik eldə etdikdən sonra, Milli Məclisin qəbul etdiyi 1992-ci il 27 oktyabr tarixli "Azərbaycan Respublikasının bayramları haqqında" Qanuna əsasən, Qurban Bayramı ölkəmizdə də dövlət səviyyəsində qeyd olunur. Bu bayramın məqsədi xeyirxalıq, paklıq, Allaha inam və sevgidir. Allah yolunda kəsilmiş qurbanlıq heyvanın ətini aztəminatlı ailelərlə bölüşmək, onları sevindirmək, insanları həmrəyliyə, dostluğa, qardaşlığı, halallığa, paklığa səsləmək bayramın mahiyyətini təşkil edir.

Ə.Niyazov Qurban Bayramının müsəlmanları gözəl niyyətlər və xeyirxalı əməllər naminə birləşdirəcəkini vurgulayıb. İctimai sosial ədalətin yerinə yetirilməsi baxımından, Qurban Bayramını insanlar üçün bir fürsət kimi dəyərləndirib.

Seminar maraqlı müzakirələrə davam edib, dinləyicilərin sualları cavablandırılıb.

MÜSÈLMAN MÜTƏFƏKKİRLƏR:

İkinci müəllim və görkəmli filosof Əbu Nəsr Farabi (872/3-950)

İslam fəlsəfi fikir tarixində dərin iz qoymuş mütəfəkkirlər dən biri də görkəmli müsəlman filosofu və ensiklopedik alim Əl-Farabidir. Müsəlman dünyasında fəlsəfəni ilk dəfə sistemləşdirən, təsnifatlaşdırın və onu bir elm kimi formalasdırı şəxs məhz Əl-Farabi olub.

O, Aris çayının Sirdəryaya töküldüyü yerdə, Şaş (indiki Daşkənd) bölgüsünün şimalindəki Farab şəhərində anadan olub. Əsl adı Əbu Nəsr Məhəmməd ibn Uzluq ət-Tərhandır. Anadan olduğu bölgənin adı ilə - "Farabi" ləqəbi ilə məshhurlaşıb. Erkən yaşlarında təhsil almağa başlayıb. Öz doğma türk (özbək) dilini dərinən bilməklə yanaşı, bir sira başqa dilləri, o cümlədən ərəb dilini də müükəmməl mənimşəyib.

İslam filosofu və tarixçisi Macid Fəxri Farabidən bəhs edərkən onu İslam dünyasının ilk peripatetik filosofu və ikinci müəllimi kimi təqdim edir. Müəllif yazır ki, o, Şərq peripatetizminin mükəmməl sistemini yaradıb. Filosof Seyfəddin Amidi Farabinin ömrünün ilk çağlarında Dəməşqdə bağ gözətçisi çalışdığını və güzəranının yaxşı olmadığını bildirir. O, mütəlia etmək və əsər yazmaqdan ötrü gecələr oyaq qalır, bir müdəddət keşikçi üçün nəzərdə tutulmuş qəndilin işığından istifadə edərək yaşıyır, maddi məhrumiyətlərə düşcar olur.

Əl-Farabi daim fəlsəfə və onun problemlərini araşdırıb, qədim filosofların fikirlərini nəzərdən keçirərək mənalarını şərh edib, onları sistemləşdirək və İslam cəmiyyətinə uyğunlaşdırmaqla məşğul olub.

Farabi Bağdadda Əbübişar Metta ibn Yunusdan, Herranda Yuhənnə ibn Heylandan dərs alıb, Məntiq və Fəlsəfə elmlərinin incəliklərinə yiyələnib. O, dövrünün alımları ilə mütəmadi elmi əməkdaşlıq edib. Farabi Əbübəkr ibn Sərrac ilə görüşərək, ondan grammatikanın morfolojiya və sintaksis bölmələrini öyrənib, ibn Sərrac isə Farabidən Məntiq elmini öyrənib.

Aristotel və Farabi

Müsəlman dünyasında Aristotelə marağın artması məhz Farabinin yaşadığı dövrdən başlamışdır. Bu, danılmaz həqiqətdər. Aristotel fəlsəfəsinə yüksək qiymətləndirməsi və onun dünyagörüşünü müsəlman düşüncə təslübuna uyğunlaşdırması təsadüfi deyildir. Farabi ontologiyanın və kainatın izahında antik, daha dəqiq desək, Aristotel modelini seçir. Bunun əsas səbəbi onların baxışlarının yaxın olmasına. Əsərlərinin birində hər şeyə şübhə ilə yanaşması, ağla da haqda çox arxalanması diqqətdən kənarda qalmır.

Farabi elmi yaradıcılığını əsas iki istiqamətdə inkişaf etdirir:

1) öz səfəflərinin kitablarını şəhərlər yazıb;

2) yeni əsərlər qələmə alıb.

Aristotelin "Orqanon"

məntiq əsərləri toplusuna, "Fizika", "Metafizika", "Səma və aləm", "Metereologiya" ki mi kitablarına, habelə Porfirinin "Kateqoriyalara giriş", Aleksandr Afrodisisinin "Nəfsə dair" və Ptolemeyin "Almagest" traktatlarına Farabi tərafından yazılmış şəhərlər sonrakı alımlar üçün qiymətlə məxəz, elm öyrənənlər üçün kamil vəsait olub. Bu baradə ibn Sina yazdı ki, Aristotelin "Metafizika" kitabını qırx dəfə oxuyub bitirməsinə baxmayaq, ondakı ince mövzuları qavramaqda çətinlik çəkib. Məhz Farabinin bu kitabə yazdığı şəhəri təsadüfen əldə edib oxuduoğundan sonra, onu tama-mılə mənimşəyib.

Orta əsr tarixçisi ibn Xəlli-kan yazar ki, Farabi "Aristotelin bütün kitablarına baş vurmuş, onlardan mənalar çıxarmaqda və onlardakı məqsədə bələd olmaqdə məharət göstərmisdir". Aristotel fəlsəfəsinin Yaxın və Orta Şərqi ölkələrində dövrət mənimşənilməsində Farabinin rolü böyükdür. O, Şərq filosofları tərəfindən Aristotelin "ikinci təlim" adlandırılan əsərləri külliyyatının tərcüməsini redakte edib, ona şəhər yazmaqla ikinci təlimi yaradıb, nəticədə, ikinci müəllim dən (Aristoteldən) sonra ikinci müəllim deyə məshhurlaşıb. Fəlsəfə tarixçisi Z.Beyhoqı "İslam filosoflarının tarixi" kitabında Farabini dünyanın nəhəng filosoflarından biri sayıb, onu İslam aləmində o dövrə qədər yaşamış alımların ən görkəmlisi adlandırbı. Bu fikrə başqa fəlsəfə tarixi yaranan müəlliflər də şərqi olublar. İbn Əbu Useybiyə isə yazar ki, Farabi kamil filosof olub, fəlsəfə elmlərini mükəmməl bilib, ri-yaziyat sahəsində fərqlənib, tibb sənətini də güclü bilib.

Farabinin müasirləri ona sənətənək hərmət bəsləyiblər. Onlardan əl-Mütənnəbi, Əbüfiras Həmdani, Əbüfərəc İsfahani kimi məşhur şair və ədiblərin yaşadığı bir mühitdə Hələbin hakimi Seyfuddövlə Əli ibn Həmdan ona böyük hərmət bəsləyib, elmde mövqeyini, in-sənətənək yerini bilib. Filosofun Seyfuddövlə ilə görüşü maraqlıdır: Seyfuddövlə müxtəlif ixtisaslı görkəmli alımlərdən ibarət məclis qurdurur. Farabi öz milli türk (özbək) paltarında içəri daxil olur. Seyfuddövlə ona oturmağı təklif edir. Farabi soruşur: "Mənim olduğum yerdə, yoxsa sən olduğun yerdə?". Seyfuddövlə deyir: "Sənin olduğun yerdə". O, addımlayaraq hakimin yanına gelir, onun yanında oturur. Ətrafdakı keşikçilər hərəkətlərilər. Seyfuddövlə onlarla adətən ancaq onların başa düşdükləri xüsusü si bir dildə danışır, həmin dildə deyir: "Bu şeyx davranışın qaydasını pozdu. Men ondan bəzi şeylər soruşacağam, eger o, qaneedici cavab verməsə, onun dərsini verərsiniz". Farabi elə o dildə söyləyir: "Ey

əmir, səbir et, cücəni payızda sayarlar". Seyfuddövlə təccübənin soruşur: "Sən bu dili biliyorsun?" Farabi cavab verir: "Bəli, mən 70-dən çox dil bili-rəm". Beləliklə, Seyfuddövlə ona hörmətlə yanaşır.

İkinci müəllim

"Filosoflar ilk müəllim adını antik yunan filosofu Aristotelə vermişlər. Hansı səbəbə görə məhz Aristotel ilik müəllim adına layiq gör-müşlər?" sualının cavabları fərqlidir. Sonralar filosoflar Farabi yə "ikinci müəllim" adını vermişlər. Bəs bunun səbəbi nədir? Yənə filosofların bir-birindən fərqli yanaşmaları mövcuddur. Burada iki əsas səbəbə diqqət çəkəcəyik. Hansı ki digər cavablar bu iki yanaşmadan qaynaqlanır:

1. Farabi ilk müəlman filo-sofdur ki, elmlərin təsnifatı və metodologiyası ilə məşğul olmuşdur. Ümumiyyətlə, onun yaradıcılığı elmlərin təsnifatı baxımından xüsusi maraq doğurur. Farabinin dünyagörüşündə əsas prinsiplər metod haqqında təlimlə tamamlanmışdır. Onun fəlsəfəsi konkret elmi tədqiqatda onun prinsip-lərinin reallaşması ilə öz həyatiliyini bir daha sübut edir. Farabinin işləyib-hazırladığı təfəkkür metodу ayrı-ayrı amillərin detektiv-aksimatik quruluşunun konkret tərənləməsi zərurətini uzlaşdırır. Bunu özü də eksperimentlə yoxlanılır. Bu metod sonralar R.Bekon, Q.Qaliley, F.Bekon, R.Dekart tərəfindən işlənilmiş metodologiyanın səlfə olmuşdur. Onun fəlsəfəsi alimin təbiətşünaslıq sahəsində uğurları ilə six elaqədədir. O, "Elm-lərin siyahıya alınması" əsərində bütün elmləri tam halda nəzərdən keçirərək, dəqiq araşdırma və təsnifatlaşdırma ilə onları sistemli şəkildə, əla-qəli surətdə araşdırılmışdır: 1) Dilçilik; 2) Məntiq; 3) Riyaziyyat (Hesab, Həndəsə, Optika, Astronomiya, Mexanika; 4) Fizika və Metafizika; 5) İdarəetmə haqqında elm, Hüquqşunaslıq və Kəlam. Bu əsər müsəlman dünyasında elmlərin sistemli şəkildə təsnifatını eks etdirən ilk əsərdir. Bu əsər Azərbaycan dilinə "Elm-lərin təsnifatı" kimi tərcümə olunmuşdur. Onun idrak nəzəriyyəsində idrakin hissi və əqli mərhələləri geniş işıqlandırılmışdır. Filosof obyektlərin zahiri cəhətlərinin hissələr (duygular) vasitəsilə qarvanlılığı, mahiyyətinin isə yalnız ağılla dərk edildiyini söyləyir.

2. Farabi ilk müəlman filo-sofdur ki, diqqəti Məntiq elmine yönəltmiş, Məntiq elmini yüksək qiymətləndirmiş, bu elmin inkişafında böyük rolü olmuşdur. Onun fikrincə, məntiq əqli kamilləşdirən, insani idrakla düzgün yola, həqiqətə yönəldən, onu yanılma-dan qoruyan, səhvə yol verilib-verilmədiyi yoxlayan qaydalar məcmusunu öyrədir. Filosofun məntiq təlimində

f.e.d., dosent
ƏLƏDDİN MƏLİKOV,
AMEA Elm Tarixi İnstitutunun
elmi işçisi, Azərbaycan İlahiyat
Institutunun müəllimi

zərdə tutulur. 1. Forma. 2. Materiya. 3. Hərəkətin mən-bayı və ya başlanğıc. 4. Məq-səd. Başqa sözə desək, bütün şeylərin mövcudluğu ondan əmələ gəlir, çünki mövcud olan şeylər onun mövcudluğunun möhürüն özündə daşıyır və yalnız bu şəkildə onlar mövcud ola bilir. Birinci varlıq ikinci səbəbdən mövcudluğunu yaradır. Onlar praktiki olaraq birinci varlıqla identikdir.

Deməli, onların mövcudluğunu üçün xarici səbəblər və fəal ağıl zəruridir. Beləliklə, Farabi yə görə əgər dünya varlıqlarının bütün aksident atributlarını götürsək, yerdə qalanlar onun mahiyyətidir. Eyni zamanda, Farabi yə görə varlıqmövcudluq əlavə edilən mahiyyətdən ibarətdir. Farabi Aristotelin intellektlər siyahısını özünəməxsus şəhər etmişdir. O, Aristotelin 4 müxtəlif ağılı fərqləndirdiyini təsdiq etmişdir. Farabi yə görə onların təzahürünün və qarşılıqlı təsirinin mənzərəsi aşağıdakı şəkildədir:

1. Potensial ağıl. Bu, in-san ruhunu əqli qabiliyyəti ilə eynileşdirməkən bağlıdır. Potensial ağılı insanlar fövqəl-hissi ağıl çatan şeylərin davranışı üçün doğuldugu vaxt əldə edir.

2. Aktual ağıl. Maddi şey-lər dünyasında əqli nə varsa ona çatdırmağa qabildir.

3. Əldə edilmiş ağıl. Bu aktual ağılin əqli fəaliyyətə yönəldiyi zaman qazanılır. Lakin potensial ağıl müstəqil şəkildə aktual ağıla çevrilə bil-məz. Bunun üçün hansısa aktual təmiz ağıl lazım gəlir. O isə passiv qəbul edən ağılı aktual ağıla çevrilir.

4. Əməli ağıl. Bu ağıl tə-fəkkürün səbəbidir. Əməli ağıl insanın potensial ağılini aktual ağıla çevirir.

"Farabi hansı məzhəbdə ol-musdur?" sualının cavabında çoxlu nəzəriyyə irəli sürül-müşdür, hətta bu gün də davam etdirilir. Bunu nəzərdə saxlamaq lazımdır ki, hər şey-dən önce o, fəlsəfi düşüncələr-lə yaşayın və daha üst qatlara varan bir mütəfəkkir olmuşdur. Bu səbəbdən, onun hansı məzhəbdə olması fəlsəfi araş-dırmalarda əsas yer tutmur. Bununla belə, Farabinin hima-yəcisi imamiyyə məzhəbinə inanan hakim Sultan Seyfü-dövlə olduğundan, hətta bəzi-ləri bu səbəbdən, Farabinin ədalətli dövlətdəki hakim ideali imamiyyə məzhəbindəki imamı xatırladır deyə, məsələ-yə münasibət bildirmişlər. Fa-rabi ideal hakimi ilahi müd-riklilikin daşıyıcısi hesab edir. O, sosial fəlsəfəsinin de bu as-pektəndə nəzərdən keçirir.

Göründüyü kimi, Farabi metafizikada Aristotelin ba-xışlarını müdafiə etmiş, ideal dövlət və sosial problemlərin həllində isə Platonun ideyalara üstünlük vermişdir. Farabinin əsas mühüm əsərləri bunlardır: 1. "Ehsaul-ülüm". 2. "el-Mədinətul-Fazilo". 3. "Kitabul-cədəl". 4. "Füsunul-mədəni". 5. "Kitabul-burhan". 6. "Təhsilus-səadət". Farabinin əsərlərindən bir çoxu ərəb-cədən rus, fars, özbək, qazax, türk, ingilis, alman, fransız, Azərbaycan və başqa dillərə tərcümə edilib yayılmışdır.

“ÖLÜM VAR Kİ, HƏYAT QƏDƏR SƏRƏFLİ...”

Çingiz torpağın köksünə “azadlıq toxumu sapdı” ...

Döyüş meydanında can versə insan,
Xoşdur, namərdliklə qoyub qaçmaqdan!

Sədi Şirazi

Milli Qəhrəman Çingiz Mustafayev Qarabağ müharibəsinin ən dəhşətli görüntülərini, erməni vəhşiliklərini çılpaqlığı ilə bütün dünyaya çatdırıran şəhid telereportyordur. O, 29 avqust tarixini ailə üzvləri, əzizləri, tanımları, bir sözlə, damarlarında azərbaycanlı qanı axan və içində Vətən sevgisi olan hər bir vətəndaş üçün unudulmaz tarixə çevirdi.

Çingiz 1960-ci ildə sadə hərbçi ailəsində dünyaya göz açıb. Ali tibb təhsili alıb, bir müddət həkim işləyib. Tələbəlik illərində jurnalistikaya böyük məraq göstərib. Təyinatdan sonra sevdiyi sahədə fəaliyyətini davam etdirib. “215-KL” studiyası, yəqin ki, əksəriyyətin xatırındadır. Mikrofonu əlinə alan dan televiziya məkanında bir sıra yeniliklərə imza atdı. Heç özü də bilməzdik, bir zaman Azərbaycanın vətənpərvərlik rəmzinə əvviləcək. Bu dünyada ona bəxş edilən ömrü payının Azərbaycanın müstəqiliyi uğrunda fəda edəcək.

...Çingiz Mustafayevin 59 yaşı tamam olur. Milli Qəhrəmanımız haqqında yazı qələmə almaq nə qədər qürurverici bir hiss olsa da, bir o qədər də məsuliyyət tələb edir. Torpağı, milləti üçün canından keçən həkim-reportyor Çingiz Mustafayevin mühərribe ilə başlayan yaradıcılıq həyatı elə cəbhə bölgəsində də bitdi.

Çingiz Mustafayev ölkənin döyüş gedən ən qaynar nöqtələrindən operativ xəbərlər, ayrı-ayrı əsgərlər haqqında xüsusi reportajlar hazırlayırdı. 1992-ci il 26 fevralda mənfur düşmənin törətdiyi Xocalı faciəsini ləntə alan Mustafayev bu vəhşiliklərin bütün dünyaya çatdırılmasında

böyük rol oynamışdır.

Döyüş meydanlarında ləntə alınan dəhşətli və tükkürpədici görüntülər həmin dövrdə ermənilərin “imic”ini zədələmiş olsadə, onlar öz çirkin və dəhşətli əməllərindən əl çekmirdilər. Çingiz Mustafayev ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdiyi soyqırımının ən ağır səhnələrini, vəhşiliklə qətlə yetirilmiş günahsız qurbanların cəsədlərini video-ləntə alıb.

Qəlbində aşıb-dاشan Vətən sevgisi olan, casur, qorxmaz, çox işdə özünü sınayan Çingiz, eyni zamanda, dövrünün yenilikçi gənclərindən idi. 1985-ci ildə yaratmış olduğu “Cengi” birlüyü qısa zaman ərzində gənclər arasında məşhurlaşdı. O, həmçinin Azərbaycanın ilk dj-i və Ana dilində ilk rep ifaçısı kimi də tanınındı. İstər XX əsrin 1980-1990-ci illərində, istərsə də XXI əsr də yeni nəslin formallaşmasında, dünyagörüşlərinin artırılmasında, vətənpərvərlik hissələrinin aşınmasına Çingiz Mustafayevin böyük rol olmuşdur.

Döyüşü ruhuna sahib olan Mustafayev bir jurnalist kimi, təkcə Xocalıya 2 dəfə səfər edib. Lənt yazılarına baxdıqda insanı dəhşət və vahimə bürüyür, o isə həmin anları canlı olaraq döyüşçülərlə birgə anbaan yaşayır. Eşidilən gülə səsləri, ətrafa səpələnən mərmi qəlpələri, şəhid olan günahsız insanların cəsədləri... Çingizin görüb

şahidi olduğu bu səhnələr bir an belə onu geri çəkilmək haqqında düşünməyə qoymayıb.

Çingiz Mustafayev səkkiz ay ərzində Qarabağ müharibəsi haqqında 18 sənədli film çəkib. Ləntə alınan görüntülərdə onun həyəcandolu titrək səsi, emosional davranışları onun Vətənə, milletə, torpağa bağlılığının daha bir göstəricisidir. Döyüşçüleri ruhlandıran, savaş meydanından çıxmamaq istəyən əsgərləri geri qaytarmaq üçün aparlığı dənisiqlər, Vətənin ağır günündə onu yalnız buraxmamaq düşüncəsi gənc nəslə əsl vətəndaşlıq örnəyidir.

Çingiz Mustafayev bir qəhrəmanlıq etalonudur. Çingiz Mustafayev qəlbi Azərbaycan eşqi ilə döyünen hər bir soydaşımızın yaddaşında yalnız bir gün deyil, hər zaman qalacaqdır. O, övladımıza örnək göstərə biləcəyimiz Vətən oğludur, xalq qəhrəmanıdır.

Çəkiliş zamanı aldığı mərmi qəlpəsində yaralanaraq, 1992-ci il 15 iyunda vətənpərvərliyin ən ali məqamı olan Şəhidlik zirvəsinə ucaldı Çingiz. Öz ölümünü ləntə alan jurnalist kimi də yaddaşlara yıldı.

Doğum gündündə Milli Qəhrəmanımızı dərin hərmətlə yad edir, Uca Yaradandan ona rəhmət dileyirik! Ruhun şad olsun, Çingiz Mustafayev!

Ə. Aişə Baxşiyeva,
Tədris şöbəsinin əməkdaşı

Təsisçi:

Baş redaktor:
Ceyhun Məmmədov

Redaktor:
Rəhilə Misirxanh

Qeydiyyat nömrəsi: 4212

VÖEN: 1305654461

Telefonlar:
(012) 510-65-45;
(012) 510-39-61.
E-mail: ilahiyat-news@mail.ru

Ünvan:
Əhməd Cəmil,
41A, Bakı

Qəzet “İLAHİYYATÇI”nın
kompyuter mərkəzində yığılır və
“AZƏRBAYCAN” nəşriyyatunda
ofset üsulu ilə çap edilir.
Capa imzalabim:
29.08.2019-cu il
Sayı: 1000, İndeks: AZ1141,
Sifariş: 2881

Qan yaddaşımız

İşğal olunmuş rayonlarımız:

Xankəndi -	28 dekabr 1991-ci il
Xocalı -	26 fevral 1992-ci il
Şuşa -	8 may 1992-ci il
Laçın -	18 may 1992-ci il
Xocavənd -	2 oktyabr 1992-ci il
Kəlbəcər -	2 aprel 1993-cü il
Ağdərə -	17 iyun 1993-cü il
Ağdam -	23 iyul 1993-cü il
Cəbrayıł -	23 avqust 1993-cü il
Füzuli -	23 avqust 1993-cü il
Qubadlı -	31 avqust 1993-cü il
Zəngilan -	29 oktyabr 1993-cü il

Hərbi pilotumuz dəfn edildi

Təlim-məşq uçuşları keçirən zaman qəzaya uğrayan Azərbaycan Hərbi Hava Qüvvələrinin “MiQ-29” təyyarəsinin pilotu polkovnik-leytenant Rəşad Atakişiyev ilə dəfn mərasimi keçirilib.

Defndə mərhumun yaxınları, ailə üzvləri, Müdafiə Nazirliyinin rəhbərliyi, şəxsi heyəti və ölkə ictimaiyyətinin nümayəndələri iştirak edib.

Vida mərasimindən sonra Rəşad Atakişiyev II Fəxri xiyabanda torpağa tapşırılıb. Allah rəhmət eləsin!

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası fars dilinə tərcümə edilib

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası fars dilinə tərcümə edilib. Tərcüməni ali tədris müəssisəsinin müəlliimi fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru Ələddin Məli-

kov həyata keçirib.

Kitabın ön sözündə Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunun rektoru ilahiyyat üzrə fəlsəfə doktoru Ceyhun Məmmədov ali tədris müəssisəsinin Azərbaycan həqiqətlərinin və ölkənin mədəni-mənəvi irlisinin tanidlılması və təbliği məqsədilə bir sıra layihələr həyata keçirdiyini qeyd edib. Bildirib ki, Azərbaycan İlahiyyat İnstitutu gelecekdə də bu istiqamətdə fəaliyyətini davam etdirəcək. Azərbaycan Konstitusiyasının tərcüməsi bu istiqamətdə atılan addimlardan biridir.

Qeyd edək ki, ali tədris müəssisəsi kitab nəşrləri ilə bağlı bir sıra layihələr həyata keçirir. “İlahiyyat nəşrləri” adlı altında layihəye müəllimlərimizin və bu sahədə çalışan mütəxəssislərin kitablarının, müxtəlif dillərdən tərcümə olunan əsərlərin nəşri daxildir. Eyni zamanda, ilahiyyat sahəsindəki problemləri araşdırın və beynəlxalq standartlara cavab verən tədqiqatlar aparmaq və onları nəşr etdirmək İnstitutun qarşısında duran məqsədlərdəndir.